

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України»**

**ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ
МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ
НА ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

Львів 2021

УДК [314.7:33.556]:316.346.3:314.143

Біль М. М., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Махонюк О. В., Карп'як М. О.
Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на людський потенціал
Карпатського регіону: електронне наукове видання / НАН України. ДУ
«Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України».
Львів, 2021. 67 с.

URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20210035.pdf>

ISBN 978-966-02-9824-8 (електронне видання)

У науковому виданні актуалізовано проблематику дослідження міграційної мобільності молоді в контексті впливу на людський потенціал регіону. Проаналізовано передумови та стан розвитку людського потенціалу молоді Карпатського регіону України в демографічному і соціально-економічному аспектах. Досліджено міграцію молоді Карпатського регіону. Виявлено недоліки та запропоновано пріоритети вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграційної мобільності молоді України. Розроблено методичний підхід до аналізування міграційної мобільності молоді та її впливу на людський потенціал регіону. Визначено проблеми міграційної мобільності населення Карпатського регіону за результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом на прикладі Львівської області.

Видання є корисним для обґрунтування пріоритетів регіональної політики у сфері міграції, освіти, зайнятості і соціального захисту молоді, статистичного забезпечення державно-управлінських рішень. Результати дослідження можуть бути використані в роботі органів державної і регіональної влади, а також науковців, які займаються соціально-економічною і міграційною проблематикою.

Рецензенти:

Гринькевич Ольга Степанівна, д.е.н., проф.,
професор кафедри статистики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Возняк Галина Василівна, д.е.н., с.н.сп.,
провідний науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України».

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (протокол № 10 від 13 грудня 2021 року)

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2021

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Молодь України: актуальність оцінювання впливу міграційної мобільності на людський потенціал.....	6
2. Передумови та стан розвитку людського потенціалу молоді Карпатського регіону України:	
2.1. Демографічний і соціально-економічний виміри.....	11
2.2. Міграційний вимір.....	18
3. Недоліки регулювання міграційної мобільності молоді України.....	24
4. Прогалини інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграційної мобільності молоді України	33
5. Соціологічні підходи до дослідження міграційної мобільності молоді в Україні та регіонах.....	40
6. Удосконалення методичного підходу до аналізування міграційної мобільності молоді та її впливу на людський потенціал регіону.....	47
7. Проблеми міграційної мобільності молоді у соціологічних оцінках (приклад Львівської області).....	50
Висновки і рекомендації.....	56
Список використаних джерел.....	59
Додатки.....	62

ПЕРЕДМОВА

*Усі, хто розмірковував над мистецтвом
управління людством переконали себе,
що доля імперій залежить від молоді.*

Аристотель

Молодь є стратегічною цінністю держави. В Україні ж нині спостерігається катастрофічна ситуація щодо скорочення чисельності молоді на тлі поглиблення депопуляційних процесів: за період 2000-2021 років кількість населення України зменшилась на 15 %, а молоді (осіб віком 15-34 роки) – майже на 30 %.

Висока міграційна мобільність населення є додатковим демографічним ризиком. Міграція для сучасної людини є правом. Її пряме обмеження є порушенням демократичних засад державної політики. Тому регулювання міграційної мобільності має здійснюватись на превентивних засадах, а основою для прийняття управлінських рішень має бути комплексне розуміння не лише обсягів міграції, але й її причин та наслідків.

Одним з актуальних аспектів аналізування наслідків міграційної мобільності населення є її вплив на людський потенціал, зокрема його розвиток і капіталізацію. Таке аналізування слід здійснювати в особистісному (щодо особи мігранта) та регіональному (щодо регіону походження) вимірах. Розвиток людського потенціалу позначає зміну стану здоров'я, рівня освіти, інтелекту, соціальних контактів, способу життя людини. Капіталізація людського потенціалу передбачає трансформацію потенційних можливостей людини в активи. Зокрема це може бути підвищення рівня доходів, покращення майнового стану, здобуття інших нематеріальних активів.

У вітчизняній методології міграціології та економічної регіоналістики теоретико-методичні підходи до оцінювання впливу міграції на людський потенціал розроблені недостатньо. Виняткового прикладного значення вони набувають для регіонів України з підвищеним рівнем міграційної мобільності населення. Одним з таких регіонів є Карпатський (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області), на який припадає майже 50 % від усіх еміграційних потоків населення України.

Оскільки найбільш мобільною категорією населення є молодь, її зростаюча міграційна мобільність постає серйозною проблемою. Для областей Карпатського регіону серед пріоритетів регіональної міграційної політики має бути комплексний моніторинг міграційної мобільності молоді (потенціалу міграції і самих міграційних переміщень з метою праці чи навчання). Одним з елементів моніторингу є оцінювання впливу міграції молоді на людський

потенціал, адже важливо розуміти, які наслідки міграція має для розвитку потенціалу молоді та для регіону загалом.

Результати оцінювання впливу міграційної мобільності на людський потенціал слугуватимуть основою для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері регулювання міграції, віддзеркалюючи найбільш гострі реакції молоді на умови середовища.

Наукове видання містить результати досліджень авторського колективу в рамках виконання першого етапу гранту дослідницькими лабораторіями/групами молодих вчених НАН України «Міграційна мобільність молоді Карпатського регіону України: проблеми збереження та розвитку людського потенціалу» (2020-2021 роки, державний реєстраційний номер 0121U110514).

У науковому виданні актуалізовано необхідність оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на людський потенціал, проаналізовано передумови і стан розвитку людського потенціалу молоді Карпатського регіону України, визначено прогалини та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграційної мобільності молоді регіону, проаналізовано соціологічні підходи до дослідження міграції молоді в Україні та регіонах, розроблено методичний підхід до аналізування міграційної мобільності молоді та її впливу на людський потенціал регіону, визначено проблеми міграції молоді за результатами соціологічного опитування на прикладі Львівської області.

Матеріали наукового видання будуть корисними для науковців, які займаються міграційною проблематикою, державних управлінців у сфері регулювання міграції, молодіжної, освітньої, соціальної політики.

Авторський колектив:

Мар'яна Біль	передмова, пп. 1, 5, 7, висновки, загальна редакція.
Ольга Мульска	пп. 3, 4, 6, висновки.
Ігор Бараняк	пп. 2, 4, висновки.
Олександр Махонюк	пп. 5, 7.
Марія Карп'як	п. 1.

1. МОЛОДЬ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ НА ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Поняття «міграційна мобільність» виникає при розгляді міграції як форми мобільності. *Міграційна мобільність* за своїм змістом розкриває просторово-часові характеристики міграції населення в потенційному і реалізованому станах, що формуються під впливом конкурентних умов середовища та супроводжуються змінами людського потенціалу.

Рис. 1 наочно демонструє змістовні елементи міграційної мобільності, де вплив міграції на людський потенціал позначає характер його використання і розвитку.

Рис. 1. Зміст міграційної мобільності населення з погляду методології її аналізування

Джерело: авторська розробка

Людський потенціал є сукупністю природних і набутих якостей та можливостей окремих індивідів, реалізованих на певній території, що формують

як окрему особистість, так і суспільство загалом та в кінцевому результаті призводять до соціально-економічного поступу.

Існують різні підходи до структурування людського потенціалу. На наш погляд, людський потенціал формують наступні структурні компоненти, які слід аналізувати в контексті впливу міграції:

- фізіологічна складова – відображає стан фізичного і психічного здоров'я людини;

- психологічна складова – відображає особистісні характеристики, набуті людиною (організованість, стресостійкість, моральність, адаптивність, активність тощо);

- інтелектуальна складова – відображає генетично закладені здібності людини, рівень їх використання і розвитку;

- освітньо-кваліфікаційна складова – відображає рівень здобутих (втрачених) знань та кваліфікації;

- соціальна складова – відображає нові соціальні контакти (символічне поле зв'язків);

- культурна складова – відображає прийняття і збереження цінностей, норм, традицій.

Людський потенціал молоді активно формується. У такій фазі міграційний досвід має значний вплив на його розвиток і капіталізацію.

Розвиток людського потенціалу – кваліметрична (кількісно-якісна) зміна потенційних можливостей людини в сторону покращення або погіршення.

Капіталізація людського потенціалу – перетворення потенційних можливостей людини в активи, здатні приносити вигоди на особистісному та суспільному рівнях (рис. 2).

Результати капіталізації залежать від перетворення здібностей людини, які вона залучає в ході діяльності (праці, навчання, соціальної роботи, волонтерства, творчості) в активи, що приносять їй:

- дохід;

- власність (на майно, інші матеріальні цінності);

- кращі умови праці (щодо кар'єрного зростання, самореалізації, утвердження соціального статусу);

- гідний спосіб життя (щодо розподілу часу праці і відпочинку, можливостей витрат на задоволення потреб комфортного і безпечного проживання, рекреації, змістовного дозвілля);

- можливості неперервного розвитку (щодо інвестувань у хобі, подальше навчання, підвищення чи зміну кваліфікації).

Для суспільства й держави капіталізація людського потенціалу забезпечує:

- добробут (виходячи з доходів населення);

- якість життя (виходячи з розвитку інституту власності);

- продуктивність праці (виходячи з сприятливих умов праці та її мотивації);

- розвиток споживчого ринку (виходячи з високих потреб споживання та купівельної спроможності населення);

- розвиток людського потенціалу (виходячи з формування схильності населення до неперервного розвитку та, як наслідок, інтелектуалізації суспільства);

- сталий розвиток економіки (виходячи з становлення економіки знань та мережевої економіки з потребою сталої інноватизації).

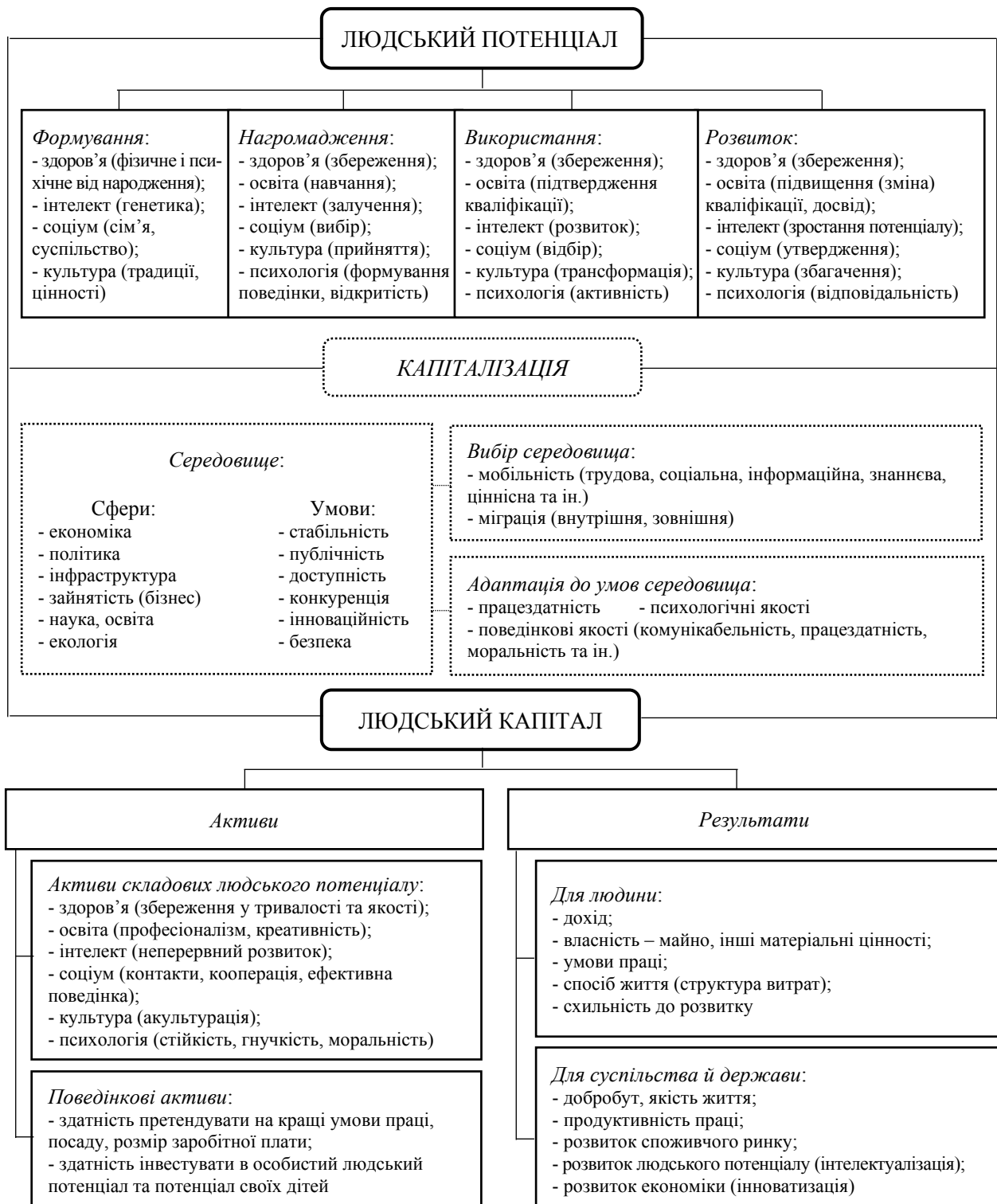

Рис. 2. Процес капіталізації людського потенціалу

Джерело: авторська розробка

Для мобільного населення України значущість міграційних впливів на розвиток і капіталізації людського потенціалу постійно зростає. Особливої потреби оцінювання впливу міграції набуває щодо молоді, потенційні можливості якої перебувають в активній фазі формування і розвитку.

Молодь як дослідницька категорія позначає соціальну групу населення, якій властиві виразні демографічні, поведінкові та потенційні особливості. У системі міграціологічних досліджень важливим критерієм віднесення до молоді є віковий. В Україні вікові межі молоді регламентовано законодавчо: в Законі України «Про основні засади молодіжної політики» 2021 року визначено, що «молодь, молоді особи» – це особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах¹.

Виходячи з законодавчих положень та дослідницьких завдань визначаємо *молодь* як правову категорію соціально-демографічної групи населення держави за критерієм віку зі специфікованими правами та обов'язками з огляду на активне формування і використання людського потенціалу.

Широкий віковий діапазон молоді 14-35 років визначає потребу деталізації особливостей мобільності для різних вікових груп – 14-17 років, 18-24 роки, 25-29 років, 30-35 років (рис. 3). Такий віковий розподіл відповідає проблемному підходу Національної молодіжної стратегії України до 2030 року².

Рис. 3. Особливості міграційної мобільності молоді на різних вікових етапах
Джерело: авторська розробка

¹ Про основні засади молодіжної політики. Закон України № 1414-IX від 27.04.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

² Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року. Указ Президента України № 94/2021 від 12.03.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

У ході розвитку людського потенціалу (зміни життєвих етапів розвитку особистості³) та реалізації життєвої стратегії людина може отримувати різний *досвід*. Він стосується:

- якості освітніх послуг;
- якості різних умов середовища розвитку людського потенціалу – економічних, соціальних, правових, геополітичних (безпекових), екологічних, ментальних;
- можливостей працевлаштування;
- умов праці і перспектив подальшого розвитку людського потенціалу;
- оцінки досвіду інших осіб щодо умов розвитку людського потенціалу в інших регіонах і державах.

Як результат, в людини може виникати певний поведінковий алгоритм – якщо за місцем перебування вона отримує негативний досвід, то її потенціал міграції може зростати, трансформуючи бажання й наміри у готовність міграційних переміщень та подальше їх здійснення.

Отже, проблематика дослідження міграційної мобільності молоді є надзвичайно широкою. При ідеальних умовах міграційна мобільність молоді має забезпечувати розвиток людського потенціалу на особистісному, регіональному і державному рівнях, а політика держави – бути спрямованою на його збереження шляхом створення можливостей такого розвитку⁴. Превентивне функціональне призначення міграційної політики має домінувати в концептуалізації її пріоритетів⁵.

Для наукового обґрунтування концепції та механізмів регулювання міграції молоді є необхідним комплексний аналіз стану і передумов її міграційної мобільності в демографічних і соціально-економічних координатах розвитку регіону.

³ Майданік І. П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 176 с., с. 44.

⁴ Семів Л. К. Сучасні проблеми людського капіталу у вимірі трудової міграції та реєміграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 3. С. 67-70, с. 70.

⁵ Риндзак О. Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 72-81, с. 76.

2. ПЕРЕДУМОВИ ТА СТАН РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

2.1. Демографічний і соціально-економічний виміри

Міграційний потенціал регіону та рівень мобільності населення формуються в координатах демографічного та соціально-економічного розвитку. З одного боку, демографічні особливості території визначають фізичні межі можливих обсягів переміщень населення. З іншого боку, стан соціально-економічного розвитку регіону активізує процеси «переливання» людських ресурсів у сформованих міграційних мережах.

У цілому *демографічний розвиток* областей Карпатського регіону повторює загальноєвропейські та національні тенденції скорочення чисельності населення, трансформації статевовікової структури в бік старших вікових груп, зниження показників народжуваності та шлюбності (табл. 1). Так, за період 2010-2020 років кількість молоді Карпатського регіону у віці 15-34 років зменшилась з 1866 до 1562 тис. осіб (або на 16 %), а частка молоді в загальній структурі населення – з 30,8 % до 26,1 %. Поточна деформація вікової структури населення Карпатського регіону великою мірою пов'язана з особливостями природного відтворення населення в 90-х років ХХ ст. Різне зниження показників народжуваності поруч з порівняно низьким рівнем тривалості життя в тому часі призвели до виникнення демографічної кризи, яка з плином часу в реаліях 20-х років ХХІ ст. переростає у *кризу дефіциту молодого та працездатного населення* (рис. 4). Порівняльний аналіз вікової структури мешканців Карпатського регіону за 2010-2020 роки наочно демонструє, що проблема демовідтворення в подальшій перспективі буде лише загострюватись. Позаяк звужений тип відтворення населення й надалі посилюватиме структурні деформації значень демографічних показників.

Поточна репродуктивна поведінка молоді Карпатського регіону виступає визначальним чинником подальшого демографічного розвитку. Варто відмітити, що рівень природного відтворення населення в областях Карпатського регіону є на порядок кращим, ніж загалом по Україні (рис. 5). Проте, з іншого боку, аналіз значень показників народжуваності засвідчує тенденцію стрімкого зниження показників природного демовідтворення та їх наближення до загальнонаціональних трендів. Протягом 2010-2020 років кількість дітей народжених матерями у віці 15-34 років в абсолютному вимірі зменшилась на третину – з 69 до 48 тис. осіб, а вікова концентрація народжуваності у віці матері 15-34 років знизилась на 17 % з 75 дітей на 1 тис. жінок у відповідному віці до 62 дітей. Разом з тим відбувався процес трансформації структури народжуваності за віком матері у бік груп старших за 35 років. Так, у 2010 році майже 93 % випадків народжень дітей в областях Карпатського регіону припадали на вік матері 15-34 років, у той час як у 2020 році – 88 %, а загалом по Україні – лише 83 %. Такий стан справ дозволяє висунути гіпотезу, що області Карпатського регіону володіють значним потенціалом до *старіння материнства*, який у міру

реалізації під впливом глобалізаційних процесів та світових тенденцій демовідтворення продовжуватиме деформувати вікову структуру народжуваності, доки не вичерпає свій фізіологічний потенціал до старіння.

Таблиця 1

Молодь Карпатського регіону у демографічному зрізі за 2010 та 2020 роки

	Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Карпатський регіон			Україна		
	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	Темп приросту, %	2010	2020	Темп приросту, %
Показники чисельності та структури населення														
Чисельність населення у віці 15-34 рр., тис. осіб	393	336	420	357	773	634	280	235	1866	1562	-16,3	13416	9832	-26,7
Частка молоді у загальній структурі населення, %	31,5	26,9	30,5	26,3	30,6	25,6	31,0	26,3	30,8	26,1	-15,3	29,4	23,7	-19,3
Показники народжуваності, смертності та тривалості життя														
Кількість дітей народжених матерями у віці до 34 р., тис. осіб	17,1	12,1	15,2	10,4	28,7	21,1	10,2	7,1	68,9	47,7	-30,8	453	243	-46,3
Частка народжуваності матерями у віці до 34 р., %	93,3	89,8	93,1	88,2	92,4	85,9	92,2	87,1	92,7	87,6	-5,6	91,0	82,9	-8,9
Вікова концентрація народжуваності у віці матері 15-34 рр., осіб на 1 тис. жінок у відповідному віці	88	74	74	59	71	58	73	61	75	62	-17	69	51	-26,0
Загальний коефіцієнт смертності населення у віці 15-34 рр., осіб на 100 тис. населення у відповідному віці	107	101	107	91	112	109	93	77	110	98	-10	172	123	-28
у т. ч. жінок	72	57	59	59	49	43	38	37	54	41	-24	87	62	-29
чоловіків	173	150	159	126	178	161	148	119	169	152	-10	262	191	-27
Середня очікувана тривалість життя при досягненні віку 15 р.	56,4	56,4	58,5	58,5	58,4	58,1	58,5	58,4	58,0	57,8	-0,2	56,4	57,0	1,1
у т. ч. жінок	60,4	60,3	63,4	63,2	63,4	63,2	62,9	62,7	62,5	62,3	-0,3	61,4	61,9	0,8
чоловіків	52,4	52,6	53,5	53,8	53,5	53,1	53,9	54,0	53,3	53,4	0,1	51,3	52,1	1,5
Показники шлюбності														
Загальний коефіцієнт шлюбності молоді у віці 15-34 рр., осіб на 100 тис. населення у відповідному віці	39	29	40	27	38	29	41	26	39	28	-29	37	24	-36
у т. ч. жінок	41	30	42	29	41	30	43	27	41	25	-39	39	26	-35
чоловіків	39	29	39	27	38	28	40	22	39	28	-29	36	23	-36

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики⁶

⁶ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>

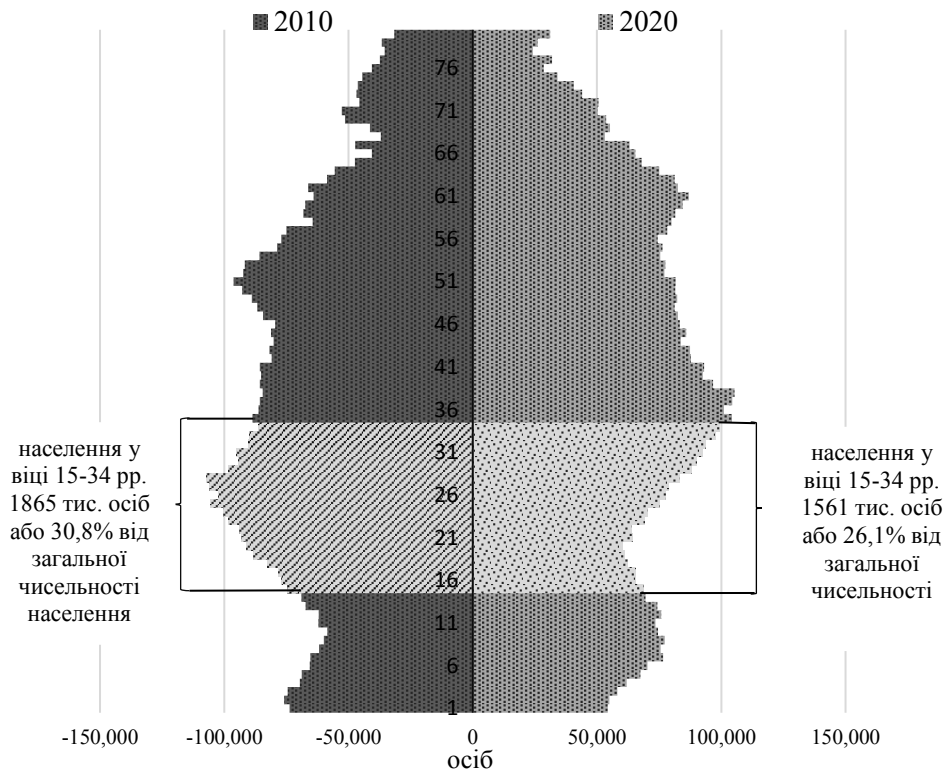

Рис. 4. Вікова структура населення Карпатського регіону станом на 31 грудня 2010 та 2020 років

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

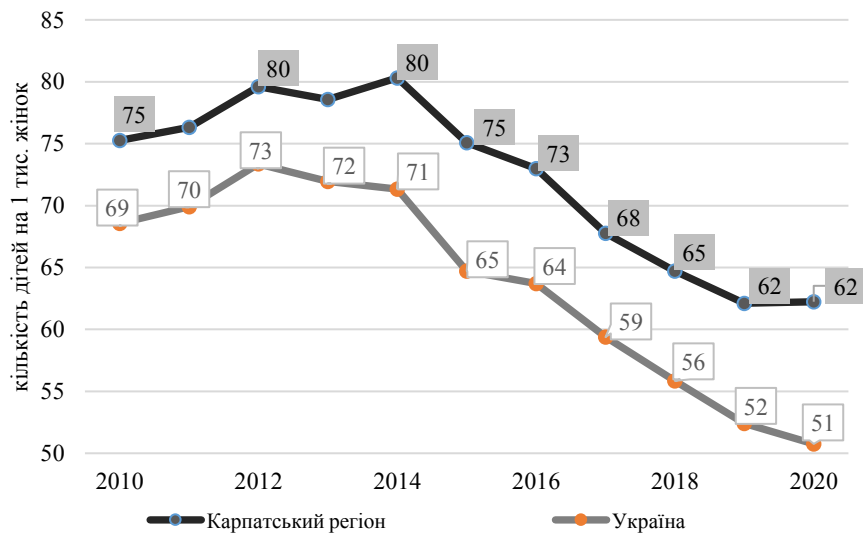

Рис. 5. Вікова концентрація народжуваності у віці 15-34 років у Карпатському регіоні та Україні за 2010-2020 роки, осіб на 1 тис. жінок у віці 15-34 років

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Демовідтворювальний потенціал території формується в площині як кількісної зміни чисельності населення у репродуктивно активному віці, так і загальних тенденцій шлюбності та розлучуваності. Встановлення та ефективне функціонування інституту сім'ї – передумова демографічного розвитку регіону. Водночас деградація шлюбно-сімейних стосунків підвищує ризики демовідтворення та ставить під сумнів їхню якість.

У цілому динаміка значень загального коефіцієнта шлюбності молоді Карпатського регіону впродовж 2005-2020 років наочно демонструє тенденцію до його зниження з 50 ‰ у 2007 році до 28 ‰ у 2020 році (рис. 6). Варто відзначити, що рівень шлюбності серед жінок скорочувався значно швидшими темпами та за період 2010-2020 років зменшився на 40 ‰ – з 41 ‰ до 25 ‰.

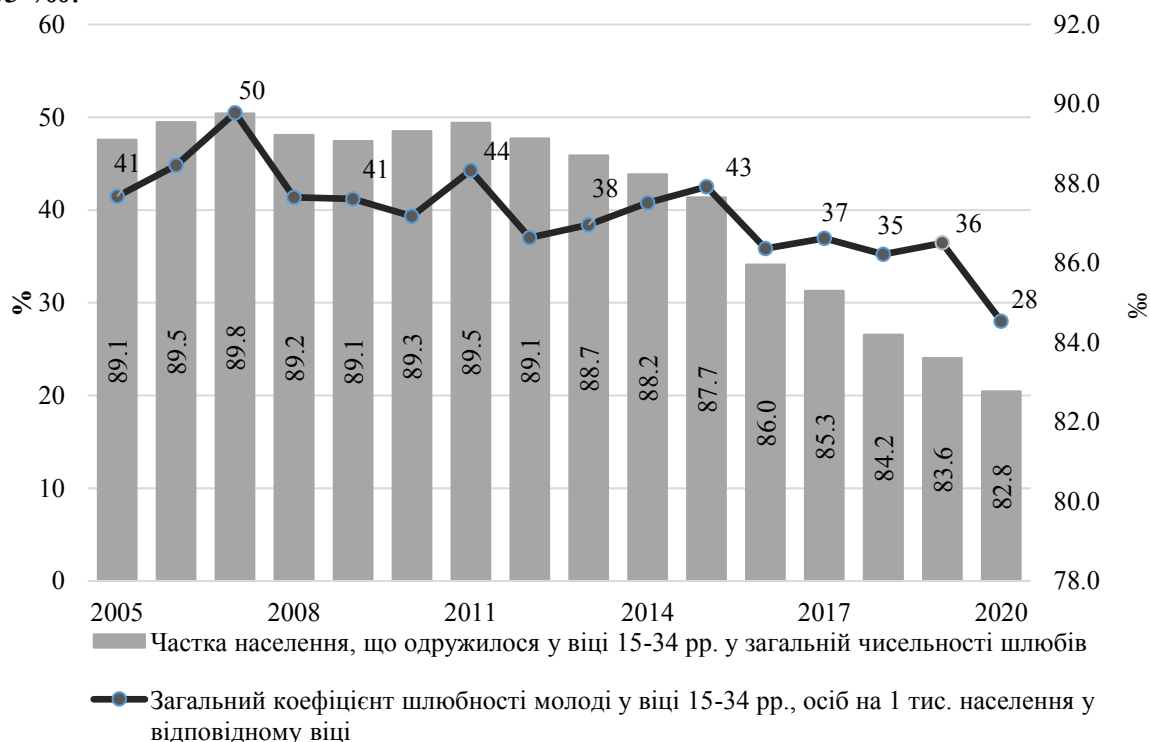

Рис. 6. Показники шлюбності молоді Карпатського регіону у 2010-2020 роках

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Разом із зниженням шлюбної активності серед молоді у віці до 34 років, на 6,3 в.п. за період 2005-2020 років зросла частка осіб, які офіційно зареєстрували зміну сімейного статусу після 35 років. З психологічної точки зору пізнє материнство та шлюб дозволяють здобути певний статус і визнання у суспільстві, матеріальні цінності та знання. Водночас така тенденція загострює проблеми демографічного відтворення населення, так як фізіологічні можливості людського організму до народження та цілісного виховання дітей обмежені часовими рамками. Встановлення моделі малодітної сім'ї в областях Карпатського регіону відображається у значеннях сумарного коефіцієнта народжуваності, що показує середню кількість дітей,

яку може народити одна жінка у фертильному віці. Його фактичні значення в межах 1,5-1,2 з тенденцією до зниження за досліджуваний період підкреслюють наявність проблеми демовідтворення та рівень її поглиблення за останні роки (рис. 7). Серед регіонів окрему увагу варто приділити найбільш гірській Закарпатській області, де у 2010-2020 роках рівень народжуваності був на чверть вищим від інших територій. Особливості рельєфу Карпатського регіону поруч із слабким рівнем інфраструктурного розвитку гірських територій створили «вакуумні умови» функціонування Карпатської територіальної суспільної системи, які дещо законсервували як процес демографічного, так і соціально-економічного зростання.

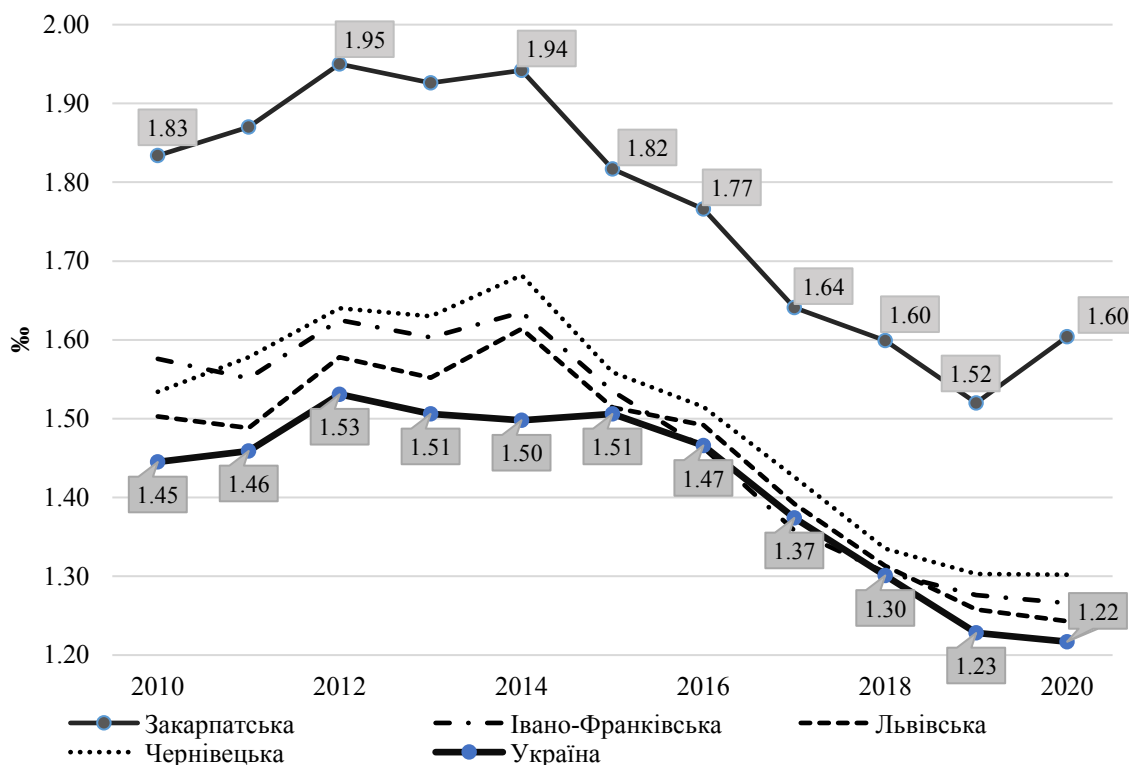

Рис. 7. Сумарний коефіцієнт народжуваності в областях Карпатського регіону та Україні, 2010-2020 роки, %

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Соціально-економічні передумови міграційної мобільності молоді в регіоні розкривають умови зайнятості. Аналіз значень абсолютних індикаторів за 2012-2020 роки, які характеризують ситуацію на ринку праці Карпатського регіону, дозволив простежити тенденцію кількісного зменшення чисельності зайнятих та безробітних осіб у віці 15-34 років на 15 % та 32 %, а також незначного зростання рівня зайнятості (2,5 %) та помірного зниження рівня безробіття молоді на майже 20 % за досліджуваний період (табл. 2, рис. 8).

Молодь областей Карпатського регіону та України:
ситуація на ринку праці, 2012 та 2020 роки

	Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Карпатський регіон			Україна		
	2012	2020	2012	2020	2012	2020	2012	2020	2012	2020	Темп приросту, %	2012	2020	Темп приросту, %
Абсолютні показники														
Робоча сила у віці 15-34 рр., тис. осіб	244,7	206,5	240,6	199,6	449,9	392,2	155,0	117,4	1090,2	915,7	-16,0	8387,2	5729,7	-31,7
Чисельність молоді зайнятої у віці 15-34 рр., тис. осіб	213,3	178,3	209,5	184,1	398,1	357,4	137,7	105,7	958,6	825,5	-13,9	7473,1	5119,6	-31,5
Кількість безробітної молоді у віці 15-34 рр.	31,4	28,2	31,1	15,5	51,8	34,8	17,3	11,7	131,6	90,2	-31,5	914,1	610,1	-33,3
Відносні індикатори														
Рівень економічної активності молоді, %	63,5	61,5	58,1	55,9	59,4	61,8	56,3	50,0	59,5	58,6	-1,4	64,6	58,3	-9,8
Рівень зайнятості молоді, %	87,2	86,3	87,1	92,2	88,5	91,1	88,8	90,0	87,9	90,1	2,5	89,1	89,4	0,3
Рівень безробіття молоді, %	12,8	13,7	12,9	7,8	11,5	8,9	11,2	10,0	12,1	9,9	-18,4	10,9	10,6	-2,3
Частка молоді в економічно активному населенні, %	42,1	37,5	40,4	33,3	37,8	34,9	36,8	28,4	39,1	34,1	-12,9	38,1	32,6	-14,5
Частка молоді в загальній чисельності зайнятого населення, %	40,2	36,2	38,2	33,5	36,2	34,4	37,7	28,1	37,4	33,6	-10,0	36,7	32,2	-12,4
Частка молоді в загальній кількості безробітних, %	62,1	48,0	66,3	30,7	58,1	41,0	51,6	31,8	59,8	39,1	-34,7	55,2	36,4	-33,9

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Більш інтенсивне зниження молодіжного безробіття порівняно із зайнятістю, з одного боку, може свідчити про ефективну реалізацію економічного потенціалу та нарощення добробуту. Однак глибинний аналіз

тенденцій соціально-економічного розвитку областей у порівнянні із загальнодержавними трендами дає підстави стверджувати, що покращення ситуації на ринку праці серед молоді Карпатського регіону спричинене не так якісними соціально-економічними трансформаціями, як кількісними демографічними змінами, які значно знизили рівень навантаження робочої сили на одне вакантне місце.

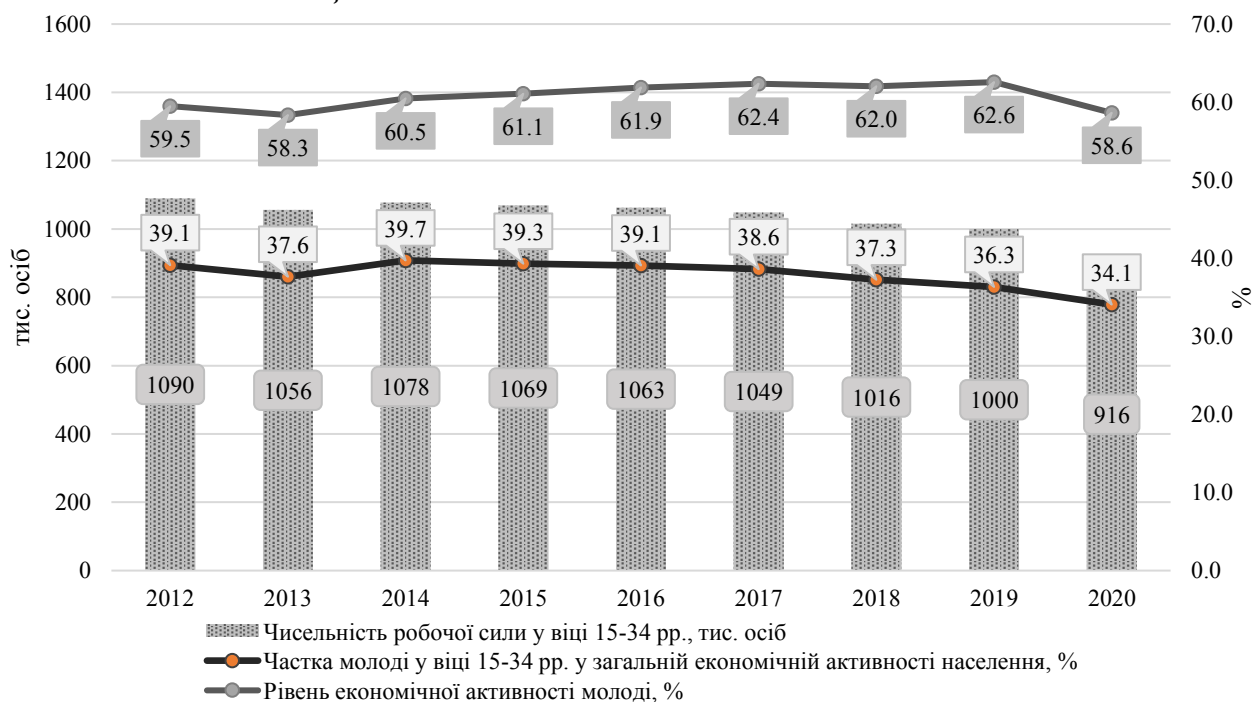

Рис. 8. Індикатори економічної активності молоді Карпатського регіону, 2012-2020 роки

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

У регіональному зрізі станом на 2020 рік найвищий рівень безробіття молоді припадає на найбільш гірську Закарпатську область, де майже 14 % економічно активного населення у віці 15-34 років перебуває у процесі пошуку місця працевлаштування, в той час як найнижчий показник виявлений для Івано-Франківської (7,8 %) та Львівської (8,9 %) областей. У цілому по Карпатському регіоні кількість молоді у загальній робочій силі знизилась на 16 % (з 1090 тис. осіб у 2012 році до 916 тис. осіб у 2020 році), а частка – майже на 10 % (рис. 8). Поза тим чисельність безробітних у віці 15-34 років скоротилась на третину з майже 132 тис. осіб до 90 тис. осіб у 2012-2020 роках, так як і частка молоді у загальній структурі безробітних знизилась з 67,5 % у 2014 році до 39,1 % у 2020 році (рис. 9).

Незважаючи на очевидні позитивні зміни на ринку праці варто зазначити, що офіційна статистика реєструє дані щодо офіційно зареєстрованого безробіття в обласних та районних центрах зайнятості. Інерційність та порівняно слабка ініціативність населення гірських територій дозволяє стверджувати, що реальний стан справ є дещо гіршим, а облік безробітних, як і працевлаштованих через високий рівень тіньової зайнятості, – не цілком системний.

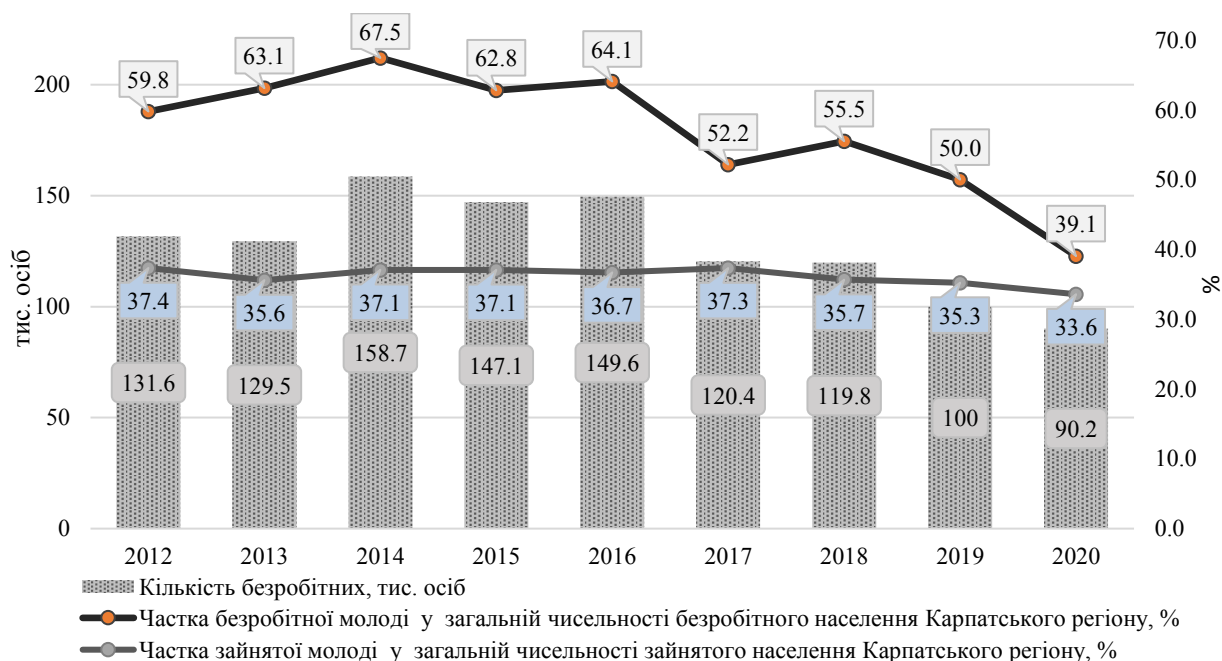

Рис. 9. Показники зайнятості та безробіття молоді Карпатського регіону, 2012-2020 роки

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Очевидно, що структурні трансформації на ринку праці в областях Карпатського регіону певною мірою зумовлені демографічними змінами, загальними тенденціями старіння населення та його депопуляції. З іншого боку, слабкий економічний розвиток гірських територій Карпатського регіону через низький рівень доходів населення, обмежені можливості кар'єрного поступу, порівняно низький рівень якості освітніх послуг сприяють активізації міграційних настроїв, особливо серед молоді у віці до 35 років.

2.2. Міграційний вимір

Мовно-культурна, історична спорідненість областей Карпатського регіону та географічна близькість до країн ЄС сприяли утворенню міграційних зв'язків, формуванню міграційних мереж «переливання» людських ресурсів упродовж усього ХХ ст. Відтак, міграційна мобільність населення загалом та молоді зокрема в областях Карпатського регіону є доволі високою уже на генетичному рівні – через рівень міграційних знань та розвиток відповідної міграційної інфраструктури, що забезпечує супровід процесу міграції людських ресурсів. Традиційно прийнято вважати, що протягом останнього століття відбулись чотири хвилі міграції населення, кожна з яких вирізнялась унікальними причинами, обсягами та наслідками. Поточна мобільність населення Карпатського регіону особлива, адже детермінується низкою як традиційних соціально-економічних, так і новітніх чинників, дія яких нарощується у міру посилення глобалізаційних процесів, цифровізації, формування інформаційного суспільства, запровадженням безвізового режиму.

Аналіз статистичних даних різновекторних міграційних потоків підтверджує гіпотезу, що найбільш мобільним населенням традиційно залишається молодь у віці 15-34 років. Позаяк, за інформацією головних управлінь статистики областей Карпатського регіону за період 2010-2020 років майже 60 % іммігрантів та емігрантів припадало саме на дану вікову категорію (рис. 10). Загальна вікова структура емігрантів та іммігрантів є доволі однорідна. Середній вік іммігранта для регіону станом на 2020 рік становив 29,5 років, у той час як емігрантів в інші регіони України та за кордон – 29,7 років. Гендерні відмінності виражені теж доволі слабо, так як середній вік жінок, залучених до міграційних рухів коливається у межах 30 років, а чоловіків – 29 років.

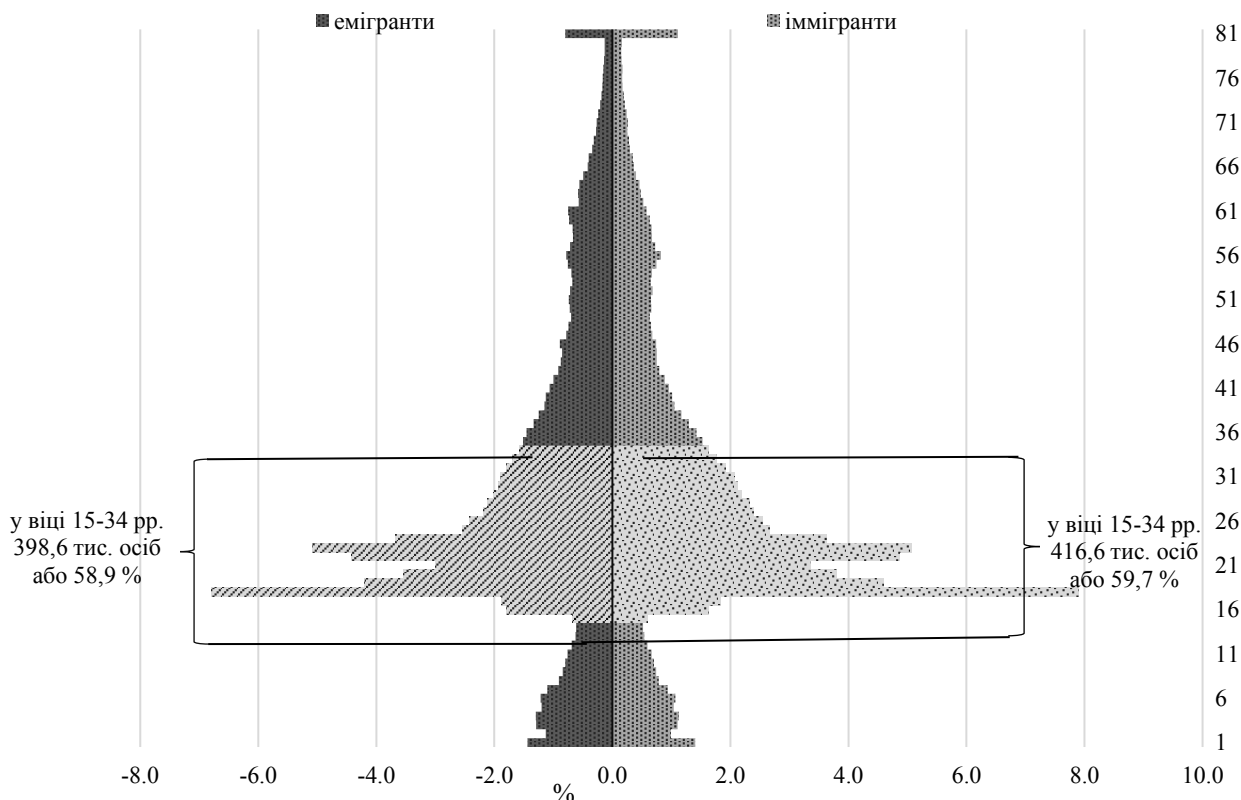

Рис. 10. Вікова структура міграції населення Карпатського регіону за 2010-2020 роки

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Найвищий рівень міграційної мобільності молоді припадає на студентський вік 17-18 років (понад 12 % випадків приїзду мігрантів та 11 % виїздів). З одного боку, обласні центри Карпатського регіону (міста Львів, Івано-Франківськ, Чернівці) виступають ядрами притягання студентів-іммігрантів з інших регіонів України та країн «третього світу», з іншого, – територіальна близькість до Польщі, Угорщини і Словаччини створює передумови для підвищення освітньої та академічної мобільності населення й еміграції молоді за кордон та до інших освітніх центрів України (Києва, Харкова, Одеси, Дніпра та ін.).

Роль міжнародної міграції мешканців Карпатського регіону в загальній структурі міграційних переміщень населення доволі незначна. Зокрема за період 2010-2020 років за даними офіційної статистики із досліджуваних областей виїхало 12,6 тис. молоді у віці 15-34 років, у той час як змінили місце прописки на користь Карпатського регіону 20,2 тис. осіб відповідно (рис. 11). Достовірність наявної інформації викликає сумніви, адже, по-перше, факт прибуття мігрантів реєструється частіше, ніж подія еміграції, по-друге, методологія збору даних щодо міграції населення є недосконалою, відтак несистемність та випадковість обліку нівелює спроби органів державної статистики організувати обробку й аналіз статистичної інформації, у тому числі щодо міграційної мобільності молоді.

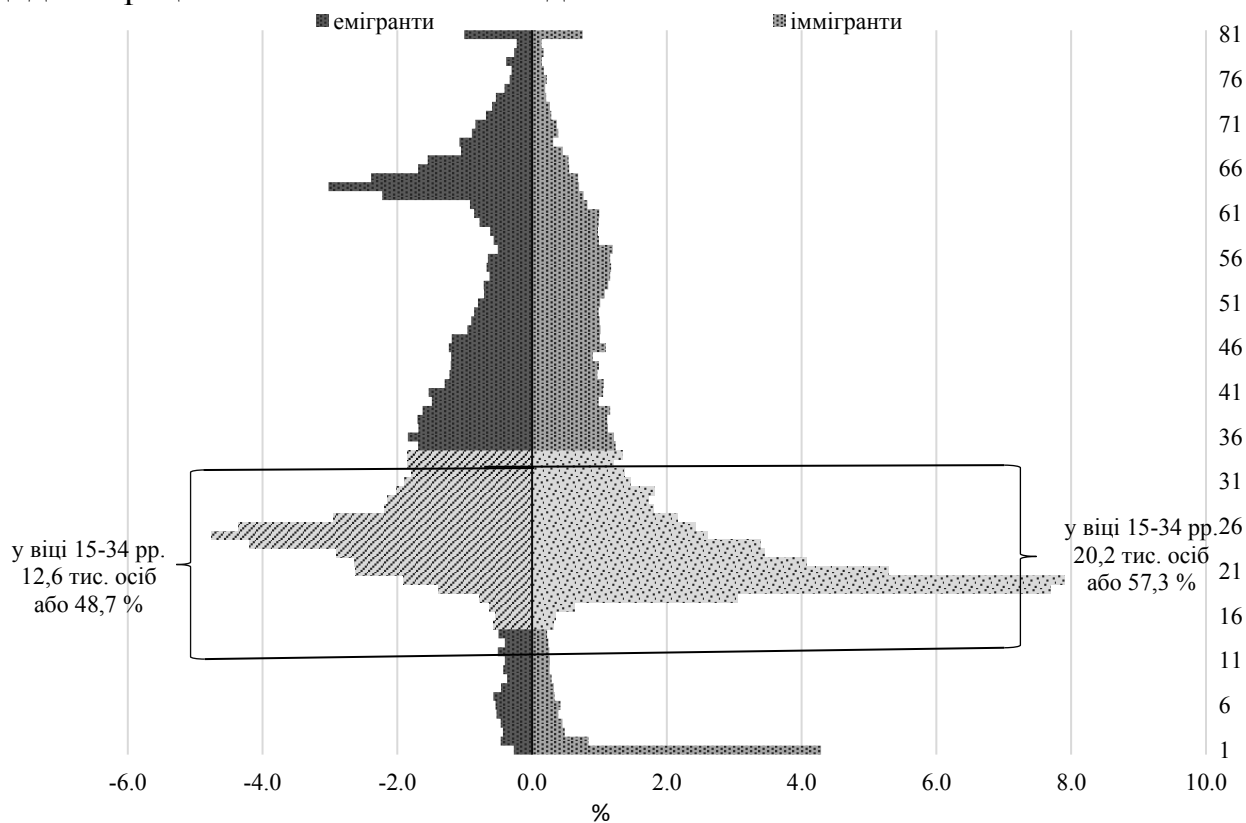

Рис. 11. Вікова структура зовнішньої міграції населення Карпатського регіону за 2010-2020 роки

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

Водночас глибинний аналіз доступної міграційної статистики населення Карпатського регіону дозволив обчислити відносні показники мобільності населення та молоді. Зокрема, інтенсивність вибуття мігрантів за період 2010-2020 років в областях Карпатського регіону у віці 15-34 років удвічі вища, ніж у всій сукупності осіб, які здійснювали переїзд та реєстрували зміну місця проживання (рис. 12). Станом на 2020 рік на 10 тис. наявного населення у віці 15-34 років припадало 168 емігрантів у відповідному віці, в той час як загальний показник інтенсивності еміграції населення становив 83 особи.

Зважаючи на факт, що за даними офіційної статистики протягом 2010-2020 років кількість населення Карпатського регіону у результаті переважання імміграційних потоків над еміграційними зросла на 21,2 тис. осіб загалом та на 18,1 тис. осіб у віці 15-34 років, рівень прибуття мігрантів у віці 15-34 років в 1,8 рази перевищував їх інтенсивність вибуття (рис. 13). У 2020 році міграційна активність молоді знизилась на чверть, що у великій мірі пов'язано з запровадженням карантинних обмежень через пандемію Covid-19.

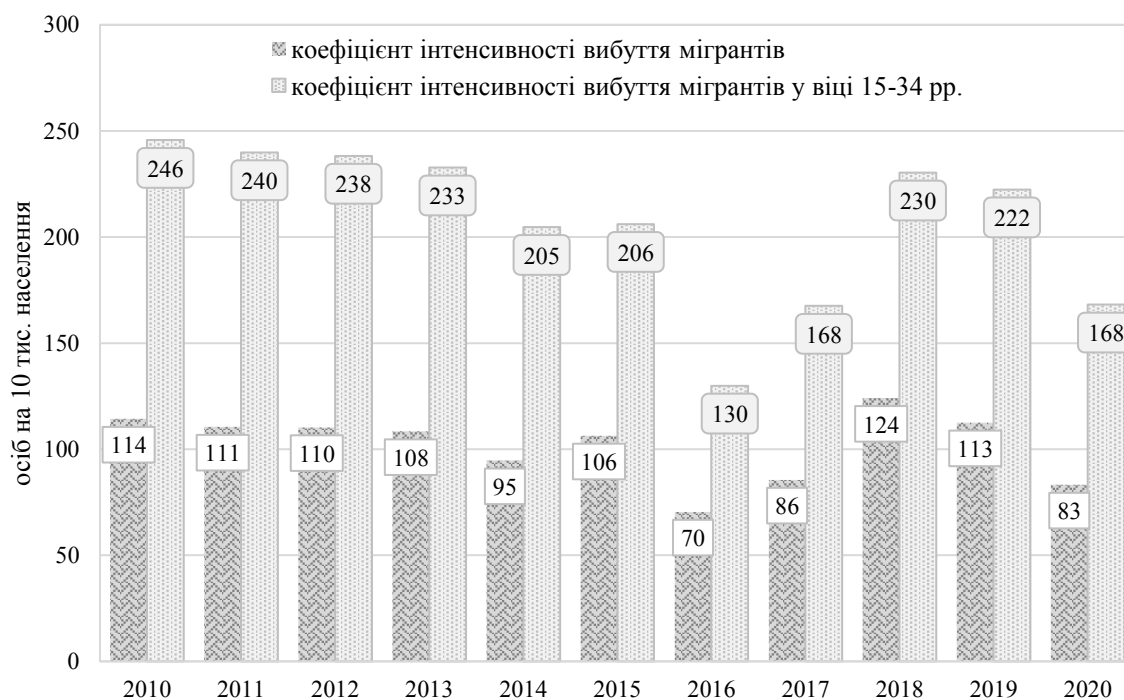

Рис. 12. Коефіцієнт інтенсивності вибуття мігрантів з областей Карпатського регіону загалом та молоді у віці 15-34 років за 2010-2020 роки, осіб на 10 тис. населення

Джерело: розраховано автором на основі даних офіційної статистики

Як зазначалось вище, отримані результати лише частково відображають реальний стан справ. Порівняння даних дзеркальної статистики основних країн-реципієнтів мігрантів та Державної прикордонної служби України підтвердили наявність значних розбіжностей і переважання еміграційних потоків над імміграційними. Для прикладу, за інформацією Державної служби статистики України у 2005-2020 роках на територію Німеччини з України виїхало трохи більше 27 тис. осіб⁷, тоді як за аналогічними даними німецького статистичного офісу – 166 тис. осіб⁸. Відтак середньорічний недооблік мігрантів лише по одній країні за період 2005-2020 років становив 8,6 тис. осіб за рік. Таким чином, неповне інформаційне забезпечення дає підстави висунути гіпотезу, що реальні обсяги еміграційних потоків є значно вищими.

⁷ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁸ Ausländische Bevölkerung – Fachserie 1 Reihe 2. URL: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

Не менш важливим питанням у дослідженні мобільності молоді є гендерні аспекти міграції, які можуть деформувати статевовікову структуру в демографічному вимірі або за сприятливих обставин посилювати стійкість соціально-демографічної системи регіону.

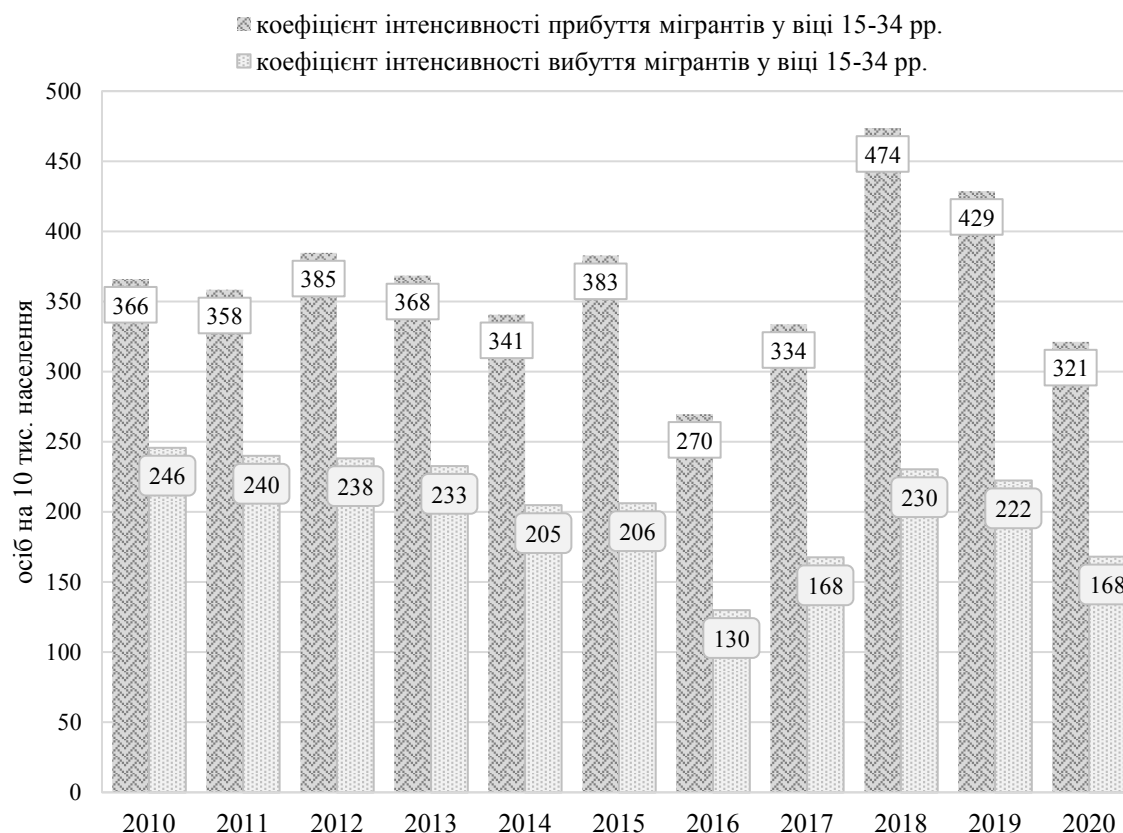

Рис. 13. Коефіцієнт інтенсивності прибуття та вибуття молоді Карпатського регіону у віці 15-34 років за 2010-2020 роки, осіб на 10 тис. населення
Джерело: розраховано автором на основі даних офіційної статистики

Компаративний аналіз вікової структури міграції населення з-за кордону та навпаки дозволив визначити чіткі закономірності. Середній вік типового мігранта родом з-за кордону у 2020 році становив 30,8 років, тоді як пересічного емігранта – 33,5 років. Таким чином, вікова структура переселенців з-за кордону майже на 3 роки зміщена у бік молодших вікових груп. У статевому зрізі вікова диференціація міграційної мобільності населення ще більш різюча, так як середній вік жінок, які офіційно переїхали на постійне місце проживання з-за кордону до областей Карпатського регіону становив 26,2 роки, у той час як жінок, які виїхали за кордон, – 34,8 років (тобто різниця в майже 10 років). З іншого боку, віковий розподіл міграції чоловіків більш однорідний, відтак середній вік прибуття та вибуття мігрантів-чоловіків за період 2010-2020 років коливається в межах 31-32 років.

Аналіз гендерного аспекту в мобільності населення Карпатського регіону показав, що в середньому за 2010-2020 роки в імміграційному вимірі на 100 жінок іммігрантів припадало 84 чоловіки, тоді як серед молоді у віці 15-34 років

аналогічне співвідношення становило 78 чоловіків на 100 жінок. Еміграційний вектор в цілому повторює тенденції імміграційного: на 100 мігрантів-жінок у 2020 році припадало лише 70 чоловіків. Варто відзначити, що впродовж досліджуваного періоду рівень присутності чоловіків у мобільності молоді знизився на чверть (рис. 14).

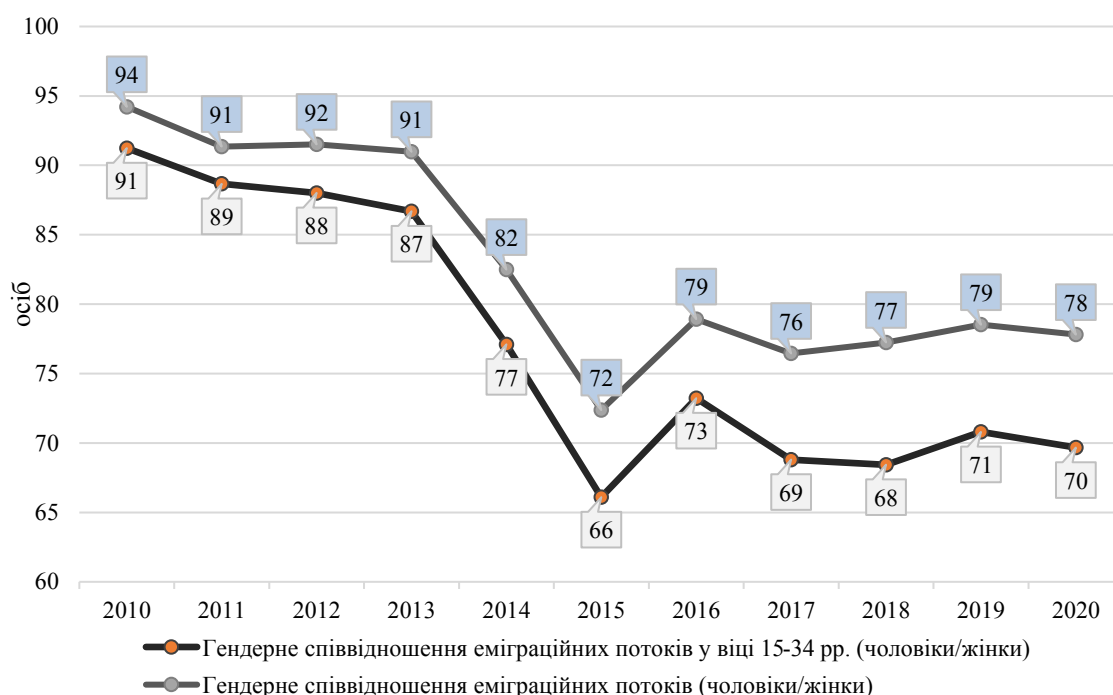

Рис. 14. Еміграційна активність населення Карпатського регіону у 2010-2020 роках: гендерний аспект (кількість чоловіків на 100 жінок)

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційної статистики

У структурному зрізі це свідчить про те, що імміграція жінок у молодому віці є більш інтенсивна, а також у Карпатському регіоні відбувається процес *фемінізації міграційних процесів*, тобто зростання ролі жінок у міграційній мобільності населення, у тому числі серед молоді.

Проведений аналіз дозволив виявити вікові та статеві особливості міграційних процесів в областях Карпатського регіону загалом та в зрізі молодого населення. Однак слід розуміти, що мобільність – явище багатогранне та потребує більш ґрунтовного дослідження з використанням методів економіко-математичного моделювання. Серед основних проблем, які гальмують дослідження мобільності молоді варто відзначити слабкий статистичний супровід та низький рівень їхньої якості, що обмежує науковців у апробації методичних розробок демографічної міграціології.

3. НЕДОЛІКИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ УКРАЇНИ

За останні роки Україна досягнула значного прогресу в реалізації міграційної політики, що має важливе значення для регулювання міграційної мобільності молоді. Значний вплив у цьому плані має тісна співпраця з ЄС, яка сприяє трансформації міграційної політики України в більш прогресивне русло. Удосконалення міграційної політики здійснювалося під час реалізації Плану дій Україна-ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки (2001 і 2007 роки)⁹, Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС (2010-2015 роки)¹⁰, співпраці з відповідними європейськими установами. Це призвело до посилення міжнародного та розширення транскордонного співробітництва. План дій з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС виступив інформаційно-нормативним базисом удосконалення регулювання міграційної мобільності населення. Відповідно до умов Плану дій міграційна політика України, інтегроване управління кордонами, надання притулку та державний контроль за легальною і нерегулярною міграцією мали бути модернізовані відповідно до вимог ЄС.

Формування безвізового режиму між Україною та ЄС стало причиною визначення стратегічних напрямів державної політики та аспектів гарантування основних прав і свобод громадянина. Примітно, що Україна виконала 54 критерії Плану дій, у тому числі 23 щодо регулювання міграції¹¹, що вплинуло на надання Україні безвізового режиму з ЄС.

Задля посилення боротьби з нелегальною міграцією ратифіковано Угоду між Україною та ЄС про реадмісію осіб (2008 рік)¹². Прогресом реформування міграційної політики України є продовження двосторонньої співпраці з ЄС, підвищення ефективності управління кордонами, надання притулку, державного контролю за легальною та нерегулярною міграцією. Однак, зміцнення законодавчої бази та інституційних можливостей міграційної політики лише частково стосувалось інтеграційної політики України щодо іммігрантів, біженців та шукачів притулку, а також політики реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Практично відсутні положення щодо регулювання міграції молоді.

Нормативно-правовим базисом для реалізації міграційної політики, у тому числі щодо молоді, є закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про імміграцію», «Про прикордонний контроль», «Про зовнішню трудову міграцію», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в

⁹ План дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18.06.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_956#Text

¹⁰ План дій з лібералізації візового режиму / Міжнародна організація з міграції. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/action-plan-on-visa-liberalisation.html>

¹¹ Report from the commission to the council and the european parliament. Sixth Progress Report on the Implementation by Ukraine of the Action Plan on Visa Liberalisation. URL: [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2015\)905&lang=uk](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2015)905&lang=uk)

¹² Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18.06.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text

Україну громадян України» та ін. За допомогою цих законодавчих актів здійснюється гарантування прав мігрантів, регулювання перетину кордону, імміграційних та еміграційних процедур.

У національній стратегії розвитку України («Стратегія сталого розвитку «Україна-2020») проблеми міграції не було інтегровано. Варто відзначити, що Україна не є учасником регіональних угод щодо трудової міграції, а в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС визначено лише умови для узгодження двосторонніх договорів із питань трудової міграції з державами-членами. Примітно, що на двосторонньому рівні Україна має підписані меморандуми про співпрацю із державними міграційними органами інших держав. Україна представлена в керівних органах Міжнародної організації з міграції та Агентства ООН у справах біженців, а також у Глобальному форумі з питань міграції і розвитку, декількох регіональних консультативних процесах, де має змогу отримувати досвід і рекомендації щодо регулювання міграційної мобільності населення.

Окрім істотних об'єктивних соціально-економічних причин активізації зовнішніх міграційних процесів, загострення проблемної ситуації щодо міграції молоді в значній мірі обумовлено чинником *пасивної державної і регіональної політики*, прогалини якої ведуть до поширення численних негативних наслідків для людського потенціалу.

Несформованість системи *інформаційно-аналітичного забезпечення* аналізу структурних характеристик міграційної мобільності і середовища розвитку людського потенціалу є ключовою прогалиною реалізації державної і регіональної міграційної політики.

Процес планування регулювання міграційної мобільності населення не є імплементований на регіональному рівні, зокрема не враховуються особливості міграції у депресивних і прикордонних регіонах, а також серед окремих соціально-демографічних груп населення, зокрема молоді.

В Україні жоден стратегічний документ щодо регулювання міграції не діє на регіональному і місцевому рівнях. Зокрема мова йде про Концепцію державної міграційної політики¹³, Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року¹⁴, План заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року¹⁵. Відсутність практики розробки та реалізації програмних документів регулювання міграції на регіональному і місцевому рівнях призводить до збільшення неконтрольованих втрат людського потенціалу, інших деструктивних змін у регіональних соціально-економічних системах.

¹³ Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України № 622/2011 від 30 травня 2011 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>

¹⁴ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р від 12 липня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>

¹⁵ Про затвердження Плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 602-р від 29 серпня 2018 року. URL: [https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20182021-roki-shchodo-](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20182021-roki-shchodo)

На регіональному рівні відсутні будь-які програми у сфері міграції. Не набули достатнього поширення положення базового міграційного законодавства. Жодний нормативно-правовий документ щодо регулювання зовнішньої міграції населення, у тому числі закони України «Про імміграцію» та «Про зовнішню трудову міграцію», угоди про співпрацю між Україною та окремими країнами ЄС, не містять інструкцій чи механізмів регулювання міграції на регіональному рівні, зокрема інтенсивного міграційного руху на прикордонних територіях.

Відсутність програм стимулювання рееміграції мігрантів, у тому числі молоді, на національному, регіональному та місцевому рівнях спричиняє подальше зростання трудової еміграції, поширення диспропорцій і конкуренції на регіональних ринках праці, соціально-економічних асиметрій регіонального розвитку, збільшення тиску на соціальну інфраструктуру, поглиблення нерівності та напруженості в суспільстві, виникнення етнонаціональних і релігійних конфліктів, формування і розвиток міграційного коридору між сільськими і міськими територіями. Зокрема, території із високим рівнем інтенсивності зовнішньої міграції потребують особливого механізму регулювання трудової рееміграції, формування оптимального середовища адаптації реемігрантів (проживання, працевлаштування, подальшої інтеграції).

Примітно, що створення умов для повернення українських емігрантів визначено однією з цілей Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, але не імплементовано в інших законодавчих актах. Натомість Україна має план заходів щодо реінтеграції лише однієї категорії мігрантів – трудових і членів їхніх сімей. У законодавстві фрагментарно згадується про створення сприятливих умов для повернення в Україну й інтеграції діячів науки та культури, кваліфікованих фахівців і робітників, потреба в яких є високою для збереження людського потенціалу.

Одним із недоліків регулювання міграційної мобільності населення є відсутність *комплексного планування масштабної внутрішньої міграції*, зокрема регулювання внутрішньої вимушеної міграції, а також проєктів розселення внутрішньо переміщених осіб. Варто наголосити, що серед переліку стратегічних напрямів міграційної політики України внутрішня міграція відсутня. Питання внутрішньої міграції розглядаються як напрями стимулювання мігрантів до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної і демографічної ситуації у регіонах України. Варто звернути увагу, що положення щодо раціонального просторового розміщення є суперечливим, оскільки громадяни України й іноземні особи мають право на свободу переміщення і вільний вибір місця проживання.

У переліку заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, є питання щодо внутрішньої міграції, а саме удосконалення законодавства з питань свободи просторового розміщення, забезпечення функціонування загальнодержавної

бази вакансій Державної служби зайнятості України, запобігання великої концентрації населення на окремій території. Відтак, методологічною прогалиною регулювання міграційної мобільності населення є *інформаційно-методичний розрив* щодо завдань і мети регулювання внутрішніх переміщень, а також визначення *критичних дисбалансів і концентрації просторового розміщення населення*.

Великою прогалиною функціонування інфраструктури у сфері регулювання зовнішньої міграції є відсутність програмно-технічних засобів у профільних органів влади, які формують систему інформації для регулювання міграційної мобільності, а також уніфікованого інформаційно-комунікаційного забезпечення інфраструктури, на яку покладено функції моніторингу, оцінки, аналізу й контролю за міграційними потоками.

В Україні відсутні будь-які програми розвитку інфраструктури ринку міграційних послуг і регулювання міграційних трансфертів, забезпечення їхнього цільового спрямування. *Низька якість й організаційно-технічні можливості елементів інфраструктури ринку міграційних послуг* призводять до надання неякісних адміністративних послуг відносно міграційних запитів населення і прикордонного контролю, поширення корупційних і тіньових схем, неформальної зайнятості, потоків нелегальної міграції, а також дифузії неформальних каналів трансфертів фінансових потоків мігрантів у фінансову систему країни у формі посередників.

Незавершеність системи інституційно-організаційного й інституційно-правового регулювання міграційної мобільності на регіональному та місцевому рівнях стимулює зростання обсягів освітньої і трудової міграції молоді, нерегульованих міграційних потоків із прикордонних територій, а також зменшення залучення приватного сектору в координації міграційних питань.

Низький рівень реалізації системи *міждержавних договорів про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист*, у тому числі пенсійне страхування, недостатність використання наявних можливостей міжнародної взаємодії і співпраці суб'єктів реалізації міграційної політики, а також звуження легальних каналів працевлаштування українців на території країн-реципієнтів є негативними наслідками низької ефективності реалізації функції організації щодо державного регулювання міграційної мобільності населення. Відтак, створення спеціального центрального органу влади (наприклад, Міністерства зовнішньої міграції), основним завданням якого було б формування і реалізація державної міграційної політики, у тому числі щодо молоді, сприяло б досягненню організаційних цілей.

Проблема розпорошеності функцій регулювання міграційної мобільності населення та необхідність створення єдиного органу виконавчої влади в цій сфері мала підґрунтя протягом усього періоду розбудови інституційних механізмів регулювання міграції в Україні. Так, у 90-х роках ХХ ст. повноваженнями Міністерства у справах національностей і міграції України (1993 рік) було визначено підготовку законодавчої бази та

формування кадрового забезпечення для функціонування єдиного органу у справах міграції. Однак, подальші інституційні реорганізації спричинили звуження повноважень міністерства, обмежившись функцією надання статусу біженця.

В Україні відсутня комплексна програма *стимулювання рееміграції громадян, які працюють, навчаються чи проживають за кордоном*, що особливо деструктивно відносно міграції молоді. Викликами регулювання міграційної мобільності населення в Україні є дефіцит стимулів для освітньої і трудової рееміграції, поглиблення яких призводить до численних негативних наслідків розвитку економіки:

- зниження рівня її конкурентоспроможності;
- послаблення національної й економічної безпеки України та регіонів;
- зменшення обсягів інвестицій в економіку;
- підвищення втрат іноземної валюти внаслідок зростання обсягів заощаджень мігрантів за кордоном;
- уповільнення темпів науково-технічного прогресу;
- зниження конкурентоспроможності сфери освіти та науки;
- девальвації вищої освіти та ін.

Створення сприятливих соціально-економічних і фінансових умов є стимулом для рееміграції як висококваліфікованих фахівців, так і представників робітничих професій. Швидкий економічний та інноваційний розвиток країни, нарощення технологічного потенціалу і поширення процесів цифровізації національної економіки також є мотивуючими чинниками для рееміграції молоді. Однак, в Україні спостерігається низька ефективність соціально-економічних стимулів для економічної активності населення, кваліфікованих фахівців і молоді, що сприяє інтенсифікації зовнішньої міграції, а не трудової й освітньої рееміграції. Принагідно звернемо увагу на позитивну практику таких країн, як Італія, Ірландія, Корея і Тайвань у створенні стимулів рееміграції населення. Досягнувши високих рівнів економічного розвитку та стандартів життя, сучасна освітня і трудова міграція з цих країн у більшості випадків є реверсною. Студенти реемігрують з соціальними інвестиціями, а трудові мігранти, володіючи значним міграційним капіталом, виступають інвесторами малого бізнесу. Так, економічне зростання, по-перше, зменшує розрив у доходах між країною походження та перебування, по-друге, створює можливості для інвестицій у розвиток науки й освіти в країні-донорі людських ресурсів, покращуючи умови самореалізації та підготовки висококваліфікованих фахівців.

Процес формування і розвитку системи стимулів для рееміграції громадян вимагає значного фінансового та кадрового забезпечення. Натомість успішний економічний розвиток створює можливості для реалізації програм стимулювання рееміграції. У цьому контексті Україна має прогалини у сфері фінансування науки й освіти, управління високотехнологічними галузями економіки на прозорій та конкурсній основі,

комерціалізації наукових розробок і тісній координації сфери науки й промисловості країни. Так, система стимулів для рееміграції молоді вимагає фінансової та науково-технічної підтримки на національному, регіональному і місцевому рівнях. Прогалиною регулювання міграційної мобільності населення є відсутність інноваційного виробництва, зокрема низька ефективність функціонування технопарків і наукових кластерів, у яких мали б створюватися максимально сприятливі умови для наукових досліджень та їх впровадження.

Відтак, *низька ефективність соціально-економічних стимулів для економічної активності населення* призводить до «відтоку» наукової молоді, висококваліфікованих фахівців, низького рівня комерціалізації наукових розробок, відсутності старт-апів та інноваційних підприємств, розвитку наукових кластерів й інших інтегрованих інноваційно-технологічних структур, а також послаблення інтелектуально-кадрової безпеки країни.

В Україні спостерігається низька ефективність реалізації програм обміну студентами, викладачами, науковими працівниками (*програми академічної мобільності*). Відповідно низька ефективність використання потенціалу міграційних програм обміну в сфері освіти, науки, науково-дослідної та інноваційної діяльності, туризму, інвестиційних і бізнес-проектів призводить до зниження контролю за цими процесами, а тому є викликом для регулювання міграційної мобільності населення.

Науково-технічне співробітництво закладів вищої освіти й академічних установ України та міжнародних партнерів країн ЄС (Польща, Німеччина, Іспанія та ін.) відбувається найчастіше в межах програм «Erasmus+» і «Horizon Europe». Однак, участь у грантових програмах у межах Міжнародної Європейської інноваційної науково-технічної програми EUREKA (European Research Coordination Agency) і двосторонніх конкурсах наукових проектів освітньо-наукових установ України та країн ЄС є незначною.

Ефективна реалізація академічних програм обміну в сфері науки та освіти сприятимуть розвитку людського потенціалу населення, підвищенню рівня зайнятості серед викладачів і представників академічної спільноти, створенню додаткових робочих місць, ефективізації інноваційної діяльності і трансферту технологій, комерціалізації наукових розробок.

Основні прогалини регулювання міграційної мобільності населення, зокрема молоді, в регіонах України та їх негативні наслідки наведено у табл. 3.

Ключові прогалини та негативні наслідки регулювання
міграційної мобільності населення України

Функції	Прогалини	Негативні наслідки
Планування	Несформованість системи інформаційно-аналітичного забезпечення для аналізу структурних характеристик міграції і соціально-економічного середовища	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Дисгармонізація української системи обліку міжнародної міграції з європейською. ✓ Дефіцит уніфікованої статистичної бази щодо ринку праці у розрізі структури міграції. ✓ Неналежне відстеження push-факторів соціально-економічного середовища.
	Відсутність практики регулювання міграційної мобільності на регіональному і місцевому рівнях	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Збільшення неконтрольованих міграційних втрат людського потенціалу. ✓ Низький рівень забезпечення регіональних економік людським потенціалом.
	Відсутність програм стимулювання рееміграції населення на національному, регіональному та місцевому рівнях	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Поглиблення диспропорцій у демографічній та екістико-поселенській структурі. ✓ Низький рівень капіталізації людського потенціалу. ✓ Поширення «соціального сирітства», дистантних сімей.
	Відсутність комплексного планування внутрішньої міграції, зокрема регулювання внутрішньої вимушеної міграції, проєктів розселення внутрішньо переміщених осіб	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Поширення диспропорцій та конкуренції на регіональних ринках праці, соціально-економічних асиметрій регіонального розвитку. ✓ Збільшення тиску на соціальну інфраструктуру. ✓ Поглиблення соціальної нерівності та напруженості, виникнення етнонаціональних і релігійних конфліктів. ✓ Формування і розвиток міграційного коридору «сільська місцевість - міська місцевість»
Організація	Відсутність спеціального центрального органу влади з формування та реалізації державної міграційної політики	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Низький рівень реалізації системи міждержавних договорів про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист, у тому числі щодо пенсійного страхування. ✓ Недостатність використання наявних можливостей міжнародної взаємодії та співпраці суб'єктів реалізації міграційної політики. ✓ Посилення інституційної дисфункції формування і реалізації державної міграційної політики.
	Низька якість й організаційно-технічні можливості елементів інфраструктури ринку міграційних послуг	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Надання неякісних адміністративних послуг відносно міграційних запитів населення і прикордонного контролю. ✓ Поширення корупційних і тінювих схем, неформальної зайнятості, потоків нелегальної міграції. ✓ Поширення використання неформальних каналів трансферту фінансових потоків мігрантів, зменшення надходжень до бюджету країни.
	Незавершеність системи інституційно-організаційного та інституційно-правового регулювання міграційної мобільності населення на регіональному і місцевому рівнях	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зростання обсягів освітньої й трудової міграції, нерегульованих міграційних потоків з прикордонних територій. ✓ Масштабування інтелектуальної міграції молоді.

Функції	Прогалини	Негативні наслідки
Мотивація	Дефіцит стимулів для рееміграції трудових мігрантів	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зменшення обсягів інвестицій в економіку. ✓ Значні втрати іноземної валюти через зростання обсягів заощаджень мігрантів за кордоном.
	Відсутність системи стимулів для рееміграції освітніх мігрантів	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Втрата прошарку креативної молоді. ✓ Зростання професійно-кваліфікаційних дисбалансів на ринку праці. ✓ Зниження конкурентоспроможності сфери освіти та науки, девальвація вищої освіти. ✓ Послаблення інтелектуально-кадрової безпеки країни.
	Низька ефективність соціально-економічних стимулів для економічної активності населення, у тому числі молоді	<ul style="list-style-type: none"> ✓ «Відтік» висококваліфікованих фахівців, молоді. ✓ Низький рівень комерціалізації наукових розробок, створення старт-апів та інноваційних підприємств. ✓ Регрес наукових кластерів та інших інтегрованих інноваційно-технологічних структур.
	Відсутність програм адаптації реемігрантів, їхньої інтеграції у суспільство	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зростання обсягів стаціонарної міграції, довготривалої трудової міграції. ✓ Підвищення рівня безробіття. ✓ Поширення різних форм неформальної зайнятості серед реемігрантів.
Контроль	Відсутність комплексного моніторингу та статистичного забезпечення регулювання міграційної мобільності населення та фінансових потоків мігрантів	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Унеможливлення прогнозування потенційних обсягів міграції. ✓ Неefективне планування розвитку міграційної політики. ✓ Відсутність співпраці та координації дій між суб'єктами регулювання міграційної мобільності.
	Відсутність контролю за дотриманням прав мігрантів за кордоном	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Порушення прав і свобод емігрантів за кордоном. ✓ Поширення економічної експлуатації мігрантів, торгівлі людьми та інших форм дискримінації.

Джерело: авторська розробка

Моніторинг міграційної мобільності та змін у сфері регулювання міграції в Україні здійснює Державна міграційна служба України. Однак, жодний орган виконавчої влади України не проводить комплексний моніторинг і статистичне забезпечення регулювання міграційної мобільності населення, зокрема у розрізі соціально-демографічних груп, що дозволяє аналізувати міграцію молоді. Така тенденція веде до унеможливлення прогнозування потенційних обсягів міграції, неефективного планування розвитку міграційної політики та відсутності співпраці й координації дій між суб'єктами регулювання. Варто відзначити, що у деяких країнах з високими темпами економічного розвитку створено спеціальні органи виконавчої влади, які здійснюють моніторинг становища мігрантів, сприяють урахуванню їхніх інтересів при формуванні національної політики. Участь громадян, які проживають за кордоном у політичному житті на батьківщині забезпечується передусім можливістю голосування на виборах, лобіюванням інтересів країни походження у країні перебування, а також інтересів мігрантів на батьківщині. Відсутність такої практики в Україні веде до низького рівня контролю за дотриманням прав мігрантів за кордоном. Відсутність контролю за реалізацією державної міграційної політики в Україні спричиняє виникнення

проблем, які пов'язані з порушенням прав і свобод емігрантів, поширення різних форм дискримінації, економічної експлуатації і торгівлі людьми.

Інституційно-організаційне забезпечення регулювання міграційної мобільності населення на регіональному рівні визначається ефективізацією реалізації програм обміну учнями та студентами, академічної мобільності, а також проведенням економічних і бізнес-форумів, торгових, культурних, наукових, інформаційних заходів, які сприяють розвитку громадянського суспільства. Налагоджена співпраця на інституційному рівні приводить до збільшення економічних ефектів від міграції бізнесу та інтелектуальної власності, створення нових робочих місць, сприяє розвитку сфери туризму. Відтак, міграційні потоки з країн-реципієнтів у формі інвестицій та грошових трансфертів в економіку України сприятимуть створенню спільних підприємств, венчурних фондів, старт-апів, а також соціально-економічній інтеграції.

Як підсумок слід зазначити, що формування інституційно-організаційних та інституційно-правових засад регулювання міграційної мобільності населення на загальнодержавному рівні є основою для специфікації регіональної міграційної політики. Владні ініціативи макромасштабу мають сприяти очікуваному покращенню інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграційної мобільності, що є першим кроком на шляху розуміння реальних обсягів міграції населення загалом та молоді зокрема.

4. ПРОГАЛИНИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Поглиблення глобалізаційних процесів, цифровізація економіки та розвиток smart-спеціалізації, з одного боку, виступають драйверами економічного зростання областей Карпатського регіону, а з іншого, – чинниками інтенсифікації зовнішньої трудової, освітньої, стаціонарної та інших видів міграції населення, поширення міграції бізнесу, «відтоку мізків», позитивних міграційних аспірацій серед молоді, зокрема в прикордонних територіях регіону. Особливо критичними наслідками посилення зовнішньої міграції населення Карпатського регіону є нарощування ризику втрати людського потенціалу, що може стати причиною регресу науково-технічної сфери, а також загострення проблем демографічного відтворення, зменшення кількості осіб у репродуктивному й економічно активному віці, лімітування виховної і демовідтворювальної функцій сім'ї та нівелювання статусу інституту сім'ї. Неконтрольована зовнішня еміграція населення призводить до посилення дисбалансів регіональних ринків праці та соціально-економічних асиметрій розвитку територій.

Несформованість системи інформаційно-аналітичного забезпечення аналізу структурних характеристик міграції є ключовою прогалиною регулювання міграційної мобільності населення, у тому числі молоді. Офіційна державна та регіональна статистика не фіксує усі факти прибуття і вибуття. Так, поширеною є ситуація, коли виїзд громадян України на постійне проживання за кордон здійснюється без офіційного звернення до відповідних органів влади. Тому українські емігранти, які отримали іноземне громадянство, не пройшовши відповідних процедур в Україні, можуть вважатися громадянами України. Водночас відсутня практика реєстрації причини виїзду громадян за кордон, що унеможливорює облік трудової й освітньої міграції населення.

Існують значні розбіжності в кількісній оцінці щодо еміграції з України. Для прикладу, за інформацією Державної служби статистики України у 2019 році до Німеччини та Польщі з України виїхало близько 2 тис. і 1 тис. осіб відповідно, тоді як за даними німецького та польського статистичного офісу – 10 тис. і 2 тис. осіб відповідно. *Недооблік емігрантів в українських даних лише за вказаними двома країнами складає 10-15 тис. осіб щороку.*

На регіональному рівні не апробовані програми забезпечення належного рівня керованості міграційних потоків у коротко-, середньостроковій і стратегічній перспективах. Відсутнє методичне забезпечення формування системи моніторингу і прогнозування стану міграційної мобільності населення, відстеження її тенденцій, обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків зовнішньої міграції і соціально-економічного розвитку регіонів. Відсутнє інформаційно-аналітичне забезпечення щодо визначення критичного та оптимального обсягу міграції у регіоні з врахуванням поточних тенденцій його соціально-економічного розвитку.

Суттєві прогалини в статистичному забезпеченні регулювання міграційної

мобільності молоді призвели до поглиблення *дисгармонізації української системи обліку міжнародної міграції з європейською*, що унеможливило компаративність даних і проведення консолідованих досліджень. Дефіцит уніфікованої статистичної бази щодо ринку праці у розрізі структури міграційних процесів і неналежне відстеження push-факторів соціально-економічного середовища ведуть до викривлення реалістичних масштабів міграції і прийняття ірраціональних рішень органами державної і регіональної влади.

Інтенсивність мобільності молоді у динамічному зрізі за традиційним підходом детермінується крізь призму змін демографічних індикаторів та параметрів соціально-економічного розвитку регіонів. З одного боку, демографічні зміни визначають фізичні межі можливого нарощення міграційного потенціалу, а з іншого, – інтенсивність кількісно-якісних трансформацій соціально-економічного характеру формують відповідне середовище зростання або послаблення міграційного потенціалу молоді Карпатського регіону. Очевидно, що в умовах інформаційного суспільства на рівень мобільності молоді та її міграційний потенціал впливають різноманітні чинники (див. рис. 1, п. 1). Однак, якісна складова соціально-економічних процесів є драйвером формування психологічної довіри суспільства до держави. Низька динаміка соціально-економічного розвитку регіону запускає деструктивні процеси, пов'язані із зародженням корупційних схем, посиленням тінізації бізнесу, погіршення криміногенної ситуації, що у підсумку знижує якість життя та перспективи розвитку країни і регіонів, рівень престижності проживання на теренах України, зокрема й областей Карпатського регіону.

Молодь як найбільш активний та мобільний прошарок суспільства, з одного боку, прагне максимізувати й примножити освітньо-інтелектуальний потенціал через капіталізацію (накопичення) знань та здобуття професійних навичок відповідно до потреб сучасної економіки. Водночас, прискорення темпів глобалізації у різних її проявах наклали відбиток на зміну світоглядних позицій молодого населення, яке прагне реалізувати себе в кар'єрному й економічному зрізах шляхом швидкого професійного зростання та примноження матеріальних благ у максимально короткому часовому проміжку.

З іншого боку, якість доступної інформації піддається сумніву через відсутність повноцінного Всеукраїнського перепису населення з 2001 року та неефективну систему поточного обліку міграції, яка впродовж останніх років могла значно трансформувати статевовікову структуру наявного населення України та областей Карпатського регіону. Відтак, офіційні дані статистичного обліку міграційної мобільності, у тому числі молоді, не дозволяють зробити науково обґрунтовані висновки про інтенсивність і динаміку розвитку еміграційних та імміграційних векторів в цілому, свідчать про наявність значних прогалин організаційно-методологічного характеру в системі моніторингу й обліку міграції. Згідно методологічних положень Державної служби статистики України міграційна статистика як одна з складових демографічної формується на основі адміністративних даних виконавчих органів сільської, селищної або

міської ради, сільських голів щодо зміни реєстрації місця проживання. На сьогоднішній день такий спосіб збору даних є неефективним, так як реєстрація випадків вибуття і прибуття не є обов'язковою на законодавчому рівні та у випадку подання неправдивої інформації не передбачає жодної цивільно-правової відповідальності. З іншого боку, демоподія приїзду мігрантів зазвичай реєструється більш охоче, ніж виїзд, що у деякій мірі теж може викривлювати реальний стан справ.

Доступні статичні дані щодо міграції населення слабо конкретизовані за структурними ознаками їх вияву. Зокрема, на національному і регіональному рівнях управління статистики акумулюють міграційну інформацію за векторами переселення емігрантів та іммігрантів як в цілому, так і у вимірі міграції, пов'язаної з перетином кордону, а також деталізують інформацію за типом місцевості, статевовіковими групами, країнами в'їзду/виїзду, громадянством мігрантів. У цілому це дозволяє зробити певні висновки, проте такої інформації недостатньо для комплексного та якісного дослідження міграційної мобільності молоді на національному й регіональному рівнях. Водночас на районному рівні доступні дані щодо міграції значно вужчі та агрегуються для користувачів статистичних послуг лише за типом місцевості і напрямом міграції (в цілому та за кордон), що практично повністю унеможливує проведення якісного структурно-кваліметричного аналізу мобільності молоді на районному рівні.

Адміністративним джерелом інформації щодо міграції населення є Державна прикордонна служба України, яка фіксує факти перетину державного кордону та дозволяє сформувати обмежену інформаційну базу даних про транскордонну мобільність населення. Однак, статистичні дані цієї служби лише служать базисом для конкретизації способу перетину кордону мігрантами, визначення кількості осіб, які перетнули кордон у розрізі окремих пунктів пропуску, а також диференціації мігрантів за статусом громадянства. Структурна форма методичного забезпечення моніторингу Державної прикордонної служби України не є комплексною і достатньою, оскільки присутні прогалини щодо цілей в'їзду/виїзду мігрантів, не виділено облікової одиниці масштабів перетину кордону в рамках угод малого прикордонного руху, відсутня інформація щодо мігрантів у статевовіковому зрізі та регіональному вимірі.

Іншим центральним органом виконавчої влади, який надає адміністративні міграційні послуги громадянам України та іноземцям, є Державна міграційна служба України та її територіальні підрозділи в обласних центрах. Незважаючи на широке поле діяльності головних управлінь Державної міграційної служби України (виготовлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, оформлення дозвільних документів щодо в'їзду/виїзду, організаційний супровід процесу набуття громадянства України, міграційне документування іноземців у частині легалізації їх проживання, видача дозволів на імміграцію, оформлення документів щодо отримання статусу біженця), наявна статистична інформація щодо іноземців є обмеженою. Усі дані подаються в розрізі територіальних управлінь Державної міграційної служби України, однак не містять розподілу за статтю та віком. Державна міграційна служба України веде комплексний облік

лише зовнішніх імміграційних процесів, відтак, еміграційні потоки, зокрема міграція молоді, не є предметом обліку та функцією діяльності служби.

Деякі спроби вирішити проблему доступності статистичних даних щодо населення було зроблено із створенням Єдиного державного демографічного реєстру, який потенційно може бути найбільш повним джерелом демографічної інформації і даних міграційної мобільності. Однак дані, які агрегуються у даному реєстрі на сьогоднішній день доволі незначні за змістом та не підлягають оприлюдненню у вигляді статистичних збірників.

Аналіз індикаторів, які відображають стан інтегрованості молоді в економічне середовище регіону та його кількісно-структурні деформації показав, що доступними для аналізу є такі абсолютні показники, як кількість молоді в економічно активному віці, обсяги робочої сили у віці до 35 років, чисельність зайнятого та безробітного населення. Наведенні індикатори ринку праці дозволяють у динаміці кількісно оцінити стан, інтенсивність зайнятості молоді та його безробіття. Однак, відсутність статистичної інформації про рівень середньомісячної заробітної плати серед молоді, зокрема за основними видами економічної діяльності їх працевлаштування, обсяги неформальної та неповної зайнятості в регіональному зрізі не дозволяють здійснити повноцінний комплексний аналіз якості використання людського потенціалу молоді регіону.

Частковими є дані щодо освітньої та академічної міграції молоді в регіональному вимірі, яка доступна тільки на національному рівні. Зокрема, головні управління статистики областей надають відомості про кількість іноземних студентів, які навчаються у закладах вищої і професійно-технічної освіти, у тому числі за країною їх походження. Проте інформація щодо кількості студентів, які виїхали на навчання за кордон з регіонів відсутня. Необхідну інформацію можна отримати через запити на доступ до статистичних баз європейських держав, ЮНЕСКО щодо навчання українських студентів за кордоном¹⁶. З іншого боку, дзеркальна статистика основних країн-реципієнтів студентів з України дозволяє отримати відомості щодо обсягів освітньої міграції на національному рівні, однак не дозволяє зробити консолідовані висновки для регіонів, особливо прикордонних, як от Карпатський, які в міру розташування та культурної, мовної спорідненості з країнами-сусідами мають значний міграційний потенціал та характеризується великими обсягами освітньої міграції.

Комплексні дослідження міграційної мобільності населення не можуть вважатися науково обґрунтованими та достовірними без побудови й обґрунтування *емпіричних показників міграції населення*, які мають інформаційно-аналітичні обмеження, пов'язані з неповнотою та браком формалізованої статистичної інформації, а також із недостатністю подібного роду досліджень у вітчизняній науковій практиці. Так, на науковому фронті найчастіше використовуються динамічні показники аналізу міграції населення. Серед них – саме *коефіцієнт інтенсивності* як відношення сальдо міграції до

¹⁶ Гринькевич О. С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 254-264., с. 263.

загальної кількості населення (1):

$$Migr_t^{intens} = \frac{E_t - I_t}{Q_t}, \quad (1)$$

де $Migr_t^{intens}$ – коефіцієнт інтенсивності міграції у t-період часу;

E_t – кількість вибулих у t-період часу;

I_t – кількість прибулих у t-період часу;

Q_t – чисельність населення у t-період часу.

Показниками локалізації й концентрації міграційних потоків як критичних норм міграції, зокрема в структурі населення, є частка прибулих і вибулих у структурі населення¹⁷.

Цікавим з точки зору впливу на демографічну ситуацію в країні є відносний показник, який показує чутливість середовища розвитку людського потенціалу до міграційних потоків – коефіцієнт демографічної стійкості¹⁸ (2):

$$DS_t = 1 - \frac{E_t + (-1 * (B_t - D_t))}{Q_t}, \quad (2)$$

де DS_t – коефіцієнт демографічної стійкості у t-період часу;

B_t – показник народжуваності у t-період часу;

D_t – показник смертності у t-період часу.

Натомість, показник густоти міграційного потоку демонструє силу впливу міграції на ринок праці через розрахунок співвідношення кількості мігрантів і безробітних¹⁹. Такий критерій має недолік, пов'язаний з врахуванням лише явного безробіття, а також із відсутністю рангової шкали оцінки сили впливу.

Класичним підходом до розрахунку емпіричних показників міграції населення є аналіз статистичної інформації на основі розрахунку детермінованих показників – масштабів та коефіцієнтів прибуття і вибуття, сальдо міграції, валової міграції, коефіцієнту загального міграційного обороту, результативності міграції²⁰. Примітно, що класичний підхід до аналізування міграції має обмеження щодо наявних джерел даних. Тому статистичною основою для розрахунку емпіричних показників можуть слугувати дані підрозділів територіальних управлінь Державної прикордонної служби України щодо кількості виїздів громадян України за кордон.

Рівень інтенсивності зовнішньої загальної міграції населення запропоновано розраховувати як співвідношення кількості виїздів громадян за кордон і чисельності населення у країні походження (3):

$$Instens_{jt}^z = \frac{D_t^j}{P_t^j}, \quad (3)$$

де $Instens_{jt}^z$ – рівень інтенсивності зовнішньої загальної міграції населення

¹⁷ Хомра О. У., Русанова Т. Є. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії. *Стратегічна панорама*. 2009. № 1. С. 73-79, с. 75.

¹⁸ Западнюк С. О. Міграції населення України: внутрішньорегіональний вимір. *Український географічний журнал*. 2012. № 2(78). С. 28-33, с. 30.

¹⁹ Миграция и безопасность в России / В. В. Супян, Г. С. Витковская, С. А. Панарин и др. М.: Интердиалект, 2000. 341 с.

²⁰ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2011. 528 с., с. 94-95.

у t -інтервалі часу;

D_t^j – загальна кількість виїздів громадян з j -ої країни за кордон у t -інтервалі часу;

P_t^j – чисельність населення j -ої країни в t -інтервалі часу.

Рівень інтенсивності зовнішньої трудової міграції варто обчислювати як відношення кількості офіційно працевлаштованих мігрантів з j -ої країни у n -ій країні до кількості виїздів громадян з j -ої країни до n -ої країни²¹ (4):

$$Instens_{jnt}^l = \frac{L_{jt}^n}{D_{jt}^n}, \quad (4)$$

де $Instens_{jnt}^l$ – рівень інтенсивності зовнішньої трудової міграції з j -ої країни до n -ої країни у t -інтервалі часу;

L_{jt}^n – загальна кількість офіційно працевлаштованих мігрантів з j -ої країни у n -ій країні у t -інтервалі часу;

D_{jt}^n – загальна кількість виїздів з j -ої країни у n -у країну у t -інтервалі часу.

Методичний підхід до розрахунку рівня зовнішньої міграції населення у розрізі регіонів України ґрунтується на даних моніторингу Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України щодо виїздів громадян України за кордон. Розрахунок *регіонального рівня зовнішньої міграції населення* можна здійснювати як відношення кількості виїздів громадян з регіону до чисельності населення у регіоні з врахуванням обсягів транзитної міграції²² (5):

$$MIGR_t^n = \frac{BC_t^n}{N_t^n} \times \frac{BC_t^c - BC_t^n}{N_t^c - N_t^n}, \quad (5)$$

де $MIGR_t^n$ – рівень зовнішньої міграції населення n -регіону в t інтервалі часу;

BC_t^n – загальна кількість осіб, котрі перетнули кордон у n -регіоні за t інтервал часу;

N_t^n – чисельність населення у n -регіоні за t інтервал часу;

BC_t^c – загальна кількість громадян, котрі перетнули кордон України за t інтервал часу;

NP_t^c – чисельність населення в Україні за t інтервал часу.

Зважаючи на численні прогалини інформаційно-аналітичного забезпечення, *пріоритетами регіональної міграційної політики* мають стати:

- удосконалення системи обліку й аналізу структурно-динамічних характеристик зовнішньої міграції населення регіону;

- проведення системного моніторингу зовнішньої міграції населення з метою визначення необхідності стимулювання або стримування формування

²¹ Mulska O., Levytska O., Zaychenko V., Vasylytsiv T., Ilyash O. Pull environment of migration in the EU countries: Migration vector from Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. № 19(4). P. 283-300. DOI: 10.21511/ppm.19(4).2021.23, с. 286.

²² *Міграційна активність населення Карпатського регіону України: тенденції, загрози, методи регулювання*: наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів. 2020. 128 с., с. 70.

окремих міграційних векторів задля забезпечення розвитку регіональної економіки та соціальної сфери;

- збереження й ефективне використання людського потенціалу, забезпечення інтелектуально-кадрової безпеки регіонів;

- формування системи стимулів рееміграції й реінтеграції, навчання та економічної активності мігрантів;

- забезпечення інституціонального, соціально-економічного і правового захисту трудових та освітніх реемігрантів.

Відтак, підвищення якості системи моніторингу міграційної мобільності, формування регіональних баз даних щодо структурно-динамічних характеристик міграції є ключовим елементом формування регіональної міграційної політики, у тому числі щодо молоді. Для *усунення окремих прогалин інформаційно-аналітичного забезпечення* необхідно:

- розширити повноваження регіональних відділень Державної міграційної служби України і Державної служби статистики України у частині збору «дзеркальних даних» основних країн-реципієнтів;

- запровадити нові форми звітності (наприклад, облікові листки) для регіональних управлінь Державної прикордонної служби України щодо мети перетину кордону та тривалості перебування мігрантів за кордоном;

- розширити співпрацю у сфері обміну інформацією про кількість виїздів за кордон на тривалий період часу між регіональними відділеннями Державної міграційної служби України і Державної прикордонної служби України з метою формування реєстру трудових і освітніх мігрантів;

- здійснювати альтернативне моделювання обсягів зовнішніх міграційних потоків і можливих наслідків інтенсифікації трудової міграції для економічної безпеки регіонів (реалізація цього заходу вимагає залучення фахівців з науково-дослідних структур для проведення економетричних досліджень).

Важливого значення для формування системи моніторингу міграційної мобільності як основи статистичного обліку міграції населення України є збір та аналіз даних щодо набуття і припинення громадянства за віком, статтю, країною походження. В Україні облік і поширення даних щодо набуття і припинення громадянства належить до повноважень Державної міграційної служби України і Міністерства закордонних справ України. Однак, Державна служба статистики України повинна також оперувати даними щодо зміни громадянства задля оцінки обсягів імміграції у складі населення країни. Інтеграція статистичних даних сприятиме *доповненню національної бази даних у сфері міграції компонентною щодо статевовікової структури* та місця перебування осіб, які отримали або припинили/вийшли з громадянства України. Така система дозволить облікувати молодь, яка мігрує та потребує окремих підходів у регулюванні її міграційної мобільності.

5. СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ТА РЕГІОНАХ

Питанню зовнішньої міграційної мобільності української молоді з використанням методів соціологічного аналізу почали приділяти увагу в Україні відносно недавно. Наразі найбільший інтерес становить освітня (зокрема студентська) міграція молоді, облікові дані щодо якої можна отримати у вільному доступі в багатьох країнах світу. Це питання досліджується в площині негативних демографічних наслідків для України (подальшої еміграції молоді). Проте, як зазначає Т. Гнатюк, зведені іноземні цифри мають низку недоліків – вони узагальнені (без регіонального розрізу для України), за окремими країнами неповні або обмежені в доступі і, що основне, – невідома доля українських студентів та аспірантів після завершення навчання за кордоном²³.

Останні статистичні дані вказують на постійно зростаючу динаміку кількості української студентської молоді за кордоном. За останні 20 років показник зріс з 5,2 тис. осіб (у 1999 році) до майже 80 тис. осіб у 2016/2017-му навчальному році²⁴ (новіші дані відсутні).

Окрім іноземної статистичної інформації, яка дає змогу відстежити міграційні тенденції, варто відзначити окремі *вітчизняні соціологічні дослідження*, котрі вивчають міграційний потенціал студентської та учнівської молоді, досліджують «push-pull» фактори віддаючого та приймаючого середовища, піднімають інші соціально-економічні питання, дотичні до міграційної мобільності (табл. 4). Їхньою метою є підтвердження чи спростування гіпотез про надзвичайно високий міграційний потенціал української молоді у прикордонних регіонах, а також оцінювання викликів та загроз для регіону, які виявляються у процесі дослідження.

При вивченні звітів вітчизняних соціологічних досліджень були отримані наступні *висновки*:

- абсолютна більшість досліджень характеризується вузькою спеціалізацією, зокрема обстеження орієнтовані на випускників шкіл або випускників професійно-технічних та вищих навчальних закладів, відтак найбільш охопленою виявилась молодь віком 16-21 років;
- дослідження здійснювались несистематично, переважно одноразово;
- дослідження зосереджені на виявленні певних трендів, регіонально обмежені та не гармонізовані між собою.

²³ Гнатюк О. Т. Освітня міграція з України: сучасні тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 33. С. 85-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2018_33_13

²⁴ Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року / Дослідження CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/>

Найбільш масштабні дослідження
міграційної мобільності молоді України

Назва обстеження	Рік	Установа	Обсяг вибірки, регіон поширення результатів
«Молодь України» ²⁵ (на замовлення Міністерства молоді та спорту України)	2015	GfK Ukraine	2852 ос., Україна
	2016	ЦНСД «Омега»	1200 ос., Україна
	2017	ЦНСД «Омега»	2000 ос. віком 14-34 років, Україна (без регіонального розрізу)
	2018	ТОВ «ПРС»	
	2019	ДВНЗ «УБС»	
Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України ²⁶	2020	ДУ «ІРД НАН України»	1200 ос., випускники шкіл, ЗПТО та ЗВО, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька обл.
Міграційні настрої студентської молоді в умовах візової лібералізації ²⁷	2017	МІОК	801 ос., студенти IV-V курсів НУ «ЛП» (м. Львів) та НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» (м. Київ)
Міграційні настрої студентів Львова ²⁸	2014	МІОК	1698 ос. віком 17-25 років, студенти вищих навчальних закладів м. Львів
Соціальні аспекти переходу зі школи в університет учнів сільських шкіл і шкіл національних меншин України ²⁹	2016	ДЗ «Луганський НУ імені Тараса Шевченка»	346 ос. віком 16-17 років, випускники 11 класів, Закарпатська, Львівська, Харківська та Чернівецька обл.
Міграційні настрої студентської молоді ³⁰	2016	ДВНЗ «УжНУ»	327 ос., студенти II-III курсів ДВНЗ «УжНУ», Закарпатська обл.

Джерело: узагальнено автором

Розглянемо коротко кожне зі спостережень:

«Соціальні аспекти переходу зі школи в університет учнів сільських шкіл і шкіл національних меншин України», 2016 рік. Обстеженням були охоплені чотири прикордонні області України – Закарпатська, Львівська, Харківська та Чернівецька, хоча публікування даних в якісній інтерпретації здійснювалось лише для Закарпаття і Буковини. Опитування випускників шкіл орієнтувалося

²⁵ Соціологічні дослідження / Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzen/sociologichni-doslidzhennya>

²⁶ Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України (результати соціологічного дослідження): науково-аналітичне видання / за ред. Васильціва Т. Г., Риндзак О. Т., Махонюка О. В. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2020. 60 с.

²⁷ Ключковська І., П'ятковська О. Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ»). Львів, 2017. 30 с.

²⁸ Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова / І. Ключковська, Ю. Марусик, О. П'ятковська. Львів, 2014. 107 с. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/03/zvitpj.pdf>

²⁹ Варга Н. І., Медіна Т. Міграційні орієнтації випускників шкіл національних меншин пограничних регіонів Чернівецької та Закарпатської областей (за результатами фокус-груп). URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=-web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewj7sPlvv7yAhWErYsKHVxtBbAQFno-ESAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fdspace.uzhnu.edu.ua%2Fjspui%2Fhandle%2Flib%2F35382&usq=AOvVaw3rpkk68N73GPT2rQp3U0tP>

³⁰ Рюль В. О. Мобільність та міграційні настрої студентської молоді на пограниччі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2(41). С. 226-230.

здебільшого на вивчення мотивів отримання вищої освіти (в Україні або за кордоном) та міграційних орієнтацій молоді. Окремо були досліджені міграційні настрої молоді національних меншин в Закарпатській і Чернівецькій областях та відповідні «push-pull» фактори їхньої поведінки.

«Міграційні настрої студентської молоді», 2016 рік. Дослідження проводилося в ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Результати показали велике прагнення студентської молоді до виїзду за кордон (64 % опитаних), у тому числі дозволили виділити основні причини бажання виїзду (кращі умови самореалізації, вищий рівень оплати праці за кордоном, відсутність перспектив на майбутнє в Україні) та головні країни потенційної міграції.

«Міграційні настрої студентів Львова», 2014 рік. Соціологічне дослідження було проведене Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (МІОК) серед студентів вищих навчальних закладів м. Львів з метою виявлення їхніх міграційних настроїв, бажаної форми і тривалості міграції, країн призначення, а також факторів та чинників, що стимулюють і стримують міграцію серед студентської молоді. Оцінювання передбачало вивчення міграційного досвіду студентів та їхнього оточення. Результати засвідчили наявність значного міграційного потенціалу серед студентської молоді Львова і те, що їхня міграційна мобільність зумовлена, насамперед, проблемами фахової самореалізації та низьким рівнем заробітної плати в Україні.

Дослідження характеризується глибиною охоплення проблематики, тому висновки та рекомендації за його результатами спрямовані на сприяння зайнятості населення, удосконалення регулювання трудової міграції у Львівській області.

«Міграційні настрої студентської молоді в умовах візової лібералізації», 2017 рік. Дане дослідження МІОК стало продовженням попереднього і було покликане показати зріз міграційних настроїв студентської молоді напередодні отримання безвізового режиму, виявити тенденції, які уже проявились чи можуть проявитись протягом наступних років. Для дослідження були обрані два ВНЗ України – НУ «Львівська політехніка» і НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», щоб виявити як спільні тенденції, так і регіональну специфіку міграційних настроїв студентської молоді. Ключові напрямки обстеження: ставлення студентів до безвізового режиму та поінформованість про умови в'їзду до ЄС і країн Шенгенської зони; міграційні орієнтири – навчання, працевлаштування, еміграція.

Обстеження виявило, що студентська молодь на той час демонструвала скептичне ставлення до отримання Україною безвізового режиму, а також не надто добре була поінформована про можливості, які надавав би безвізовий режим. Тому логічно було б побачити аналогічне дослідження після отримання безвізового режиму, а також для виявлення специфіки впливу пандемії COVID-19.

«Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України», 2020 рік. Дослідження науковців відділу проблем соціально-

гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» дозволило визначити особливості міграційних намірів та активності молоді у розрізі областей Карпатського регіону. Дослідження підтвердило, що поширеним вектором міграційної мобільності молоді є внутрішній, детермінований різницею в оплаті праці. Вагому роль у мотивах міграції молоді також відіграють перспективи кар'єрного зростання, більші можливості відкриття власної справи. Було виявлено певну регіональну специфіку у відповідях. Зокрема молодь Львівської області частіше, ніж молоді люди з інших областей, зазначала, що не виїжджала би за кордон за жодних обставин³¹.

«Молодь України», 2015-2019 роки. Дане дослідження проводилося щорічно за підтримки Міністерства молоді та спорту України, здійснювалося за сталою методологією, охоплювало загальнонаціональний масштаб, відображало включення молоді (усіх вікових категорій від 14 до 35 років) в усі соціальні, економічні та політичні процеси країни, у тому числі давало характеристику міграційній мобільності молоді. Більшість питань міграційного розділу представлені в розрізі п'ятирічних вікових інтервалів респондентів.

Якщо враховувати те, що дослідження «Молодь України» присвячене вивченню значно ширшої теми, яка включає аналіз цінностей молоді, її громадянської та політичної активності, способу життя, сприйняття та відтворення молоддю сімейних цінностей тощо, то в поточній структурі та змістовній інтерпретації «міграційний розділ» є цілком достатнім.

Щодо представленого аналітичного матеріалу у звітах, то варто сформулювати певні зауваження:

- представлені матеріали логічно подавати в регіональному розрізі, як це зроблено у звітах за 2017 та 2018 роки. Загалом, у майбутніх дослідженнях за еталонний екземпляр огляду міграційної мобільності молоді варто брати аналітичні матеріали 2017 та 2018 років;

- розподіл багатьох відповідей у процентному співвідношенні часто наводиться лише для певної категорії респондентів (наприклад, «лише для категорії осіб, котрі висловили бажання емігрувати», а не для загальної сукупності). Відтак, багато показників доводиться перераховувати, а нестандартизовано представлена інформація іноді сприймається помилково;

- дослідження не враховує відсоток осіб (у кожній віковій групі), які вже виїхали за кордон. Передбачається, що значна частка молоді старшого віку перебуває за кордоном, тому частка потенційних мігрантів в цих вікових групах нижча.

Що цікавого виділяє дослідження:

- виявлено суттєву залежність між сімейним станом молоді та бажанням виїхати зі свого населеного пункту: неодружені/незаміжні схильні до виїзду сильніше – 51,1 % респондентів, офіційно зареєстровані в шлюбі – 30,4 %. Тут

³¹ Риндзак О. Т., Бідак В. Я. Мотивація міграційної активності молоді Карпатського регіону України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2020. Вип. 3(143). С. 26-31. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-3-4>.

напевно актуальна була б політика підтримки молодих та багатодітних сімей житлом, пільгами, іншими соціальними програмами;

- присутній статево-віковий розподіл, за типом поселення, макро-регіональний розподіл;

- зі збільшенням віку молоді зростає бажання молодих людей жити в Україні. Найбільші міграційні настрої з метою навчання за кордоном спостерігаються серед молоді віком від 14 до 19 років (15,3 %), а з метою працевлаштування за кордоном – серед молоді віком від 20 до 29 років. Це відповідає базовим потребам кожної з цих вікових груп: для молоді віком від 14 до 19 років основним є навчання, а для молодих осіб 20-24 років – працевлаштування.

Відзначаємо, що дане обстеження є досить містким, якісним, несе багато цінної інформації, яку, проте, варто представляти у більш розширеному вигляді.

Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення України», 2008, 2012, 2015-2017 роки. Важлива інформація щодо працевлаштування української молоді за кордоном присутня у загальнонаціональних обстеженнях зовнішньої трудової міграції населення України. Згідно останнього³² понад 40 % працівників-мігрантів складає саме молодь, майже 2/3 з них – чоловіки. Проте, подальша інформація в бюлетені подається в узагальненому вигляді.

Спираючись на вище наведену проаналізовану інформацію робимо висновок, що бракує якісних комплексних досліджень, присвячених міграції та мобільності української молоді. Відзначаємо також, що загальнонаціональні та систематично повторювані дослідження можливі лише за умови державного фінансування.

Аналіз соціологічних досліджень молоді та її міграційних аспектів виявив необхідність розробки соціологічного підходу в контексті міграційних наслідків. Одним з актуальних фокусів є *оцінювання впливу міграції на людський потенціал*, що потребує якісного аналізу з проведенням спеціального соціологічного обстеження. Важливо, щоб оцінка здійснювалась у розрізі складових людського потенціалу та щодо його капіталізації. Оцінювання капіталізації людського потенціалу осіб з міграційним досвідом вказує на зміну доходу і майнового стану, а також можливості надалі їх покращувати завдяки розвитку особистісних потенційних характеристик, зокрема знань і кваліфікації.

З метою оцінювання впливу міграції на людський потенціал молоді (його розвиток і капіталізацію) авторським колективом було розроблено анкету з можливістю поширення через Google-форму (додаток А).

Цільова група опитування – молодь віком 18-35 років, яка проживала (до міграції) або досі проживає (після міграції) у конкретному регіоні і має закордонний міграційний досвід (навчання, праці, маятникової міграції). Для аналізування внутрішньої міграції дане опитування теж прийнятне, однак зовнішня міграція загострює проблему демографічних втрат та виявляє інші особливості за умов сильніших впливів на осіб-мігрантів, регіони, державу.

³² Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення України», 2008, 2012, 2017 роки / Ринок праці / Публікації / Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Мета опитування – визначення впливу міграційного досвіду на розвиток і капіталізацію людського потенціалу в особистісному (щодо особи-мігранта) і просторово-управлінському (щодо регіону походження) вимірах.

Табл. 5 розподіляє питання опитування у розрізі його завдань для досягнення поставленої мети (результати опитування проаналізовані в п. 7).

Таблиця 5

Змістовна структура соціологічного опитування молоді з міграційним досвідом щодо впливу міграції на людський потенціал

Завдання (блоки питань)	Зміст питань
З'ясування загальних соціально-демографічних характеристик	Вік. Стать. Сімейний стан. Наявність дітей. Рівень освіти. Тип поселення в Україні, де респондент проживає зараз або проживав до міграції.
З'ясування особливостей досвіду міграційної мобільності (її просторово-часових характеристик)	Підтвердження факту міграції за кордон (без ділових, туристичних поїздок, відвідування родичів). Основна країна міграції за кордон. Факт перебування за кордоном досі та подальші плани. Частота міграційних переміщень. Орієнтовна тривалість перебування за кордоном за всі поїздки з метою праці чи навчання.
Виявлення основних параметрів навчання і зайнятості за кордоном – захищеності, рівня оплати праці, можливостей кар'єрного просування	Характер праці за кордоном (фізична – важка, різноманітна, розумова – виконавча, з власними рішеннями). Офіційний статус працевлаштування та дотримання норм праці. Порівняльна оцінка умов навчання в Україні і за кордоном. Порівняльна оцінка умов праці в Україні і за кордоном.
Оцінювання впливу міграції на людський потенціал особи в розрізі складових:	
фізіологічної (фізичне і психічне здоров'я)	Вплив міграції на здоров'я.
психологічної (набуті риси характеру)	Вплив міграції на емоційний стан (тривожність, переживання, стрес).
інтелектуальної (генетично закладені здібності людини, рівень їх використання і розвитку)	Вплив міграції на знання і навички. Вплив міграції на психологічні якості – стресостійкість, організованість, комунікабельність, лідерство і т. д.
освітньо-кваліфікаційної (рівень знань і кваліфікації)	Вплив міграції на освіту.
соціальної (соціальні контакти)	Вплив міграції на соціальний статус. Вплив міграції на знайомства з новими людьми та збереження існуючих контактів.
культурної (цінності, традиції)	Вплив міграції на спосіб життя.
Оцінювання капіталізації людського потенціалу мігранта	Вплив міграції на доходи. Вплив міграції на майновий стан.
З'ясування можливостей використання капіталізованого людського потенціалу в регіоні після повернення	Самооцінка мігрантами, що досвід міграції дозволяє в Україні працювати на кращих умовах та отримувати вищу заробітну плату. Факт перебування за кордоном досі та подальші плани. Плани щодо подання страхового стажу, отриманого за кордоном, у Пенсійний фонд України. Готовність і способи інвестування міграційних коштів в Україні.

Джерело: авторська розробка

Важливо, щоб у ході аналізування результатів дослідження брались до уваги вікові, гендерні, освітні, соціально-статусні особливості молоді.

Опитування доцільно проводити для молоді віком 18-35 років (опитування неповнолітніх осіб потребує додаткових дозволів), однак з можливістю подальшого аналізування відповідей у розрізі вікових груп 18-24, 25-29 і 30-35 років. Це важливо, оскільки для кожної вікової групи молоді властиві відмінності щодо досвіду навчання, зайнятості, міграції, цінностей, соціального статусу, які змінюються в ході дорослішання (див. п. 1).

Питання щодо впливу міграції на людський потенціал у розрізі складових дозволяє провести інтегральну оцінку його розвитку і капіталізації. Інтерпретація результатів може бути різною. З огляду на мету і завдання опитування, доречними способами аналізу відповідей є:

- розрахунок розміру «gaps» для складових людського потенціалу за результатами оцінювання до і після міграції (див. п. 6);

- побудова дерева ухвалення рішень, що відображає переважаючі закономірності між відповідями респондентів.

Соціологічні опитування молоді з міграційним досвідом, окрім того, що мають високе практичне значення, відіграють певну соціоєднавчу роль. Вони підтримують комунікації в системі «населення – наука – влада» та підвищують у молоді відчуття потрібності і приналежності до українського суспільства.

6. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ

Підвищення ефективності регулювання міграції молоді, формування регіональних баз даних щодо її структурно-динамічних характеристик потребує розробки *методичного підходу до аналізування міграційної мобільності молоді та її впливу на людський потенціал регіону*.

Методичний підхід передбачає реалізацію трьох етапів:

1. Побудова емпіричного показника міграційної мобільності молоді (врахування варіативної частки зовнішньої міграції населення різних вікових груп);

2. Оцінювання впливу зовнішньої міграції молоді на розвиток та капіталізацію людського потенціалу особи-мігранта (особистісний вимір);

3. Моделювання впливу міграційної мобільності молоді на соціально-економічний розвиток (сферу зайнятості, ринки праці) та демографічну ситуацію (регіональний вимір).

Етап I. Побудова емпіричного показника міграційної мобільності молоді передбачає варіативне зважування двох часток – молоді у загальній чисельності населення та в обсягах економічно активного населення регіону (6):

$$MobilY_t^n = \sqrt{\frac{QY_t^n}{QG_t^n} * \frac{EAPY_t^n}{EAPG_t^n} * EM_t^n}, \quad (6)$$

де $MobilY_t^n$ – рівень міграційної мобільності молоді n -ого регіону в t -інтервалі часу; QY_t^n – чисельність молоді n -ого регіону в t -інтервалі часу; QG_t^n – загальна чисельність наявного населення n -ого регіону в t -інтервалі часу; $EAPY_t^n$ – кількість молоді n -ого регіону в обсягах економічно активного населення у t -інтервалі часу; $EAPG_t^n$ – чисельність економічно активного населення n -ого регіону в t -інтервалі часу; EM_t^n – обсяги зовнішньої міграції населення n -ого регіону в t -інтервалі часу.

Етап II. Оцінювання впливу міграції на людський потенціал потребує якісного аналізу з проведенням спеціального соціологічного обстеження. Побудова емпіричних показників капіталізації і розвитку людського потенціалу на основі результатів соціологічного опитування з використанням методу середніх зважених величин здійснена у розрізі складових людського потенціалу та щодо його капіталізації (див. табл. 5, п. 4).

Емпіричний показник розвитку людського потенціалу молоді, яка має досвід міграції, у розрізі його складових розраховується за формулою (7):

$$HD_k^n = \sum_{i=1}^k D_i^{kn} * RMigr_i^{kn}, \quad (7)$$

де HD_k^n – емпіричний показник розвитку k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону; D_i^{kn} – i -ий рівень розвитку k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону; $RMigr_i^{kn}$ – частота відповідей щодо i -ого рівня розвитку k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону.

Задля візуалізації впливу міграційної мобільності молоді на розвиток людського потенціалу у формі розрахунку «gaps» складових варто використовувати формулу (8):

$$"Gap"HD_k^n = HD_k^{nAFTER} - HD_k^{nBEFOR}, \quad (8)$$

де $"Gap"HD_k^n$ – емпіричний показник впливу міграційної мобільності молоді n -ого регіону на k -ту складову людського потенціалу; HD_k^{nAFTER} – рівень розвитку k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону до міграції; HD_k^{nBEFOR} – рівень розвитку k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону після міграції.

Емпіричний показник капіталізації людського потенціалу молоді з міграційним досвідом у проєкції окремих складових (доходу, майнового стану) розраховується за формулою (9):

$$CapHD_k^n = \sum_{j=1}^k C_j^{kn} * RMigr_j^n, \quad (9)$$

де $CapHD_k^n$ – емпіричний показник капіталізації k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону; C_j^{kn} – j -ий рівень капіталізації k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону; $RMigr_j^n$ – частота відповідей щодо j -ого рівня капіталізації k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону.

Із метою представлення впливу міграційної мобільності молоді на капіталізацію людського потенціалу варто розрахувати розмір «gaps» для кожної складової (10):

$$"Gap"CapHD_k^n = CapHD_k^{nAFTER} - CapHD_k^{nBEFOR}, \quad (10)$$

де $"Gap"CapHD_k^n$ – емпіричний показник впливу міграційної мобільності молоді n -ого регіону на k -ту складову капіталізації людського потенціалу; $CapHD_k^{nAFTER}$ – рівень капіталізації k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону до міграції; $CapHD_k^{nBEFOR}$ – рівень капіталізації k -ої складової людського потенціалу молоді n -ого регіону після міграції.

Етап III. Моделювання впливу міграційної мобільності молоді на регіон, зокрема на сферу зайнятості та ринки праці, варто здійснювати через дослідження мультиплікативного ефекту міграції молоді щодо окремих детермінант соціально-економічного розвитку регіону, зокрема валового регіонального продукту, що дозволяє оцінити інтенсивність та рівень міграційної мобільності молоді у проєкції підтримки збалансованого регіонального розвитку (11):

$$\mu MM_t^{RDP^n} = 1 / \left(1 - \frac{\Delta RDP_t^n}{\Delta MM_t^n} \right), \quad (11)$$

де $\mu MM_t^{RDP^n}$ – мультиплікативний вплив міграційної мобільності молоді на зростання ВРП n -ої області регіону; ΔRDP_t^n – темпи зростання ВРП n -ої області регіону країни у t -період часу; ΔMM_t^n – інтенсивність міграційної мобільності молоді n -ої області регіону у t -період часу.

Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на розвиток сфери зайнятості та ринок праці можна здійснювати за допомогою *Rational model* (12):

$$LM_t^n = \frac{a+bMM_t^n}{1+cMM_t^n+dMM_t^{2n}}, \quad (12)$$

де LM_t^n – рівень розвитку сфери зайнятості та ринку праці n -ої області регіону в t -період часу; MM_t^n – інтенсивність міграційної мобільності молоді n -ої області регіону в t -період часу.

Вплив міграційної мобільності молоді на демографічну ситуацію з врахуванням динамічних зв'язків можна продемонструвати за допомогою моделі лагового типу (ARDL) (13):

$$IDD_t^n = a + b_1MM_{t-p}^n + u_t, \quad (13)$$

де IDD_t^n – рівень демографічного розвитку n -ої області регіону в t -період часу; p – лаг часового періоду.

Візуально вплив міграційної мобільності молоді на розвиток і капіталізацію людського потенціалу через розрахунок розміру «гар» для кожної з складових можна представити як на рис. 15.

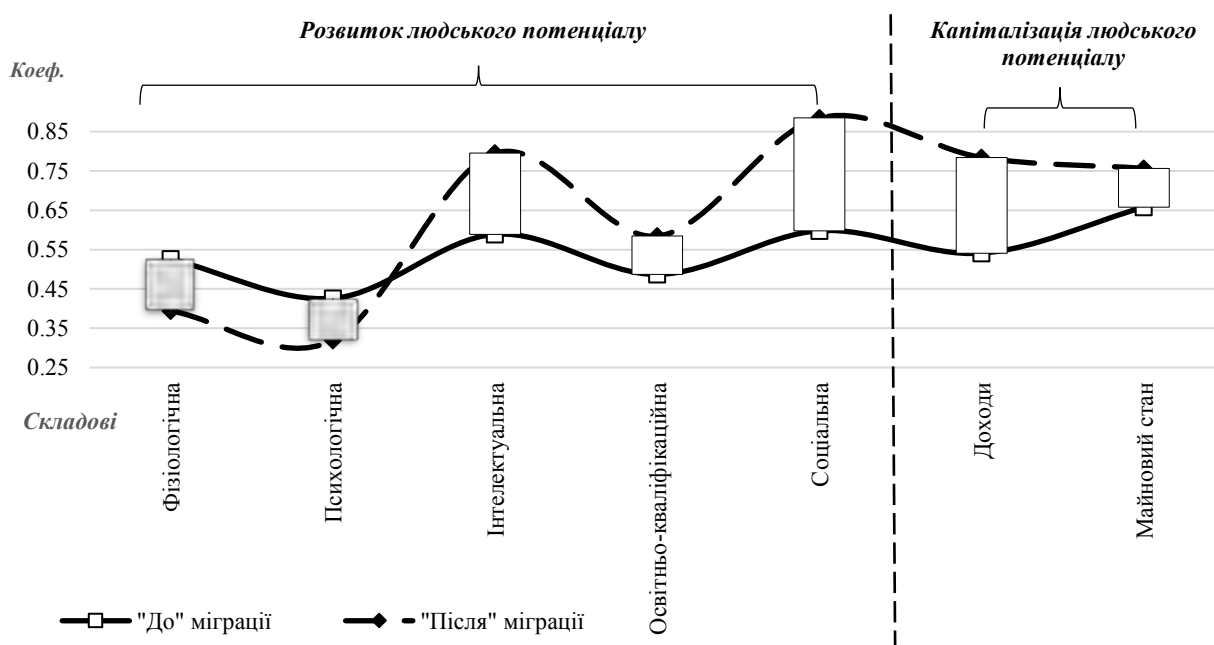

Рис. 15. Обсяги «gaps» розвитку та капіталізації людського потенціалу мігрантів регіону: візуалізація результатів

Примітка: сірий фон «gaps» означає регрес розвитку/зменшення рівня капіталізації рівня, білий – прогрес збільшення.

Джерело: авторська розробка

Розроблений методичний підхід потребує апробації в регіональному розрізі. Його результати розширюють розуміння стану і наслідків міграції молоді, однак їх отримання вимагає якісних статистичних даних.

7. ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ У СОЦІОЛОГІЧНИХ ОЦІНКАХ (ПРИКЛАД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

З метою апробації другого етапу методичного підходу до аналізування міграційної мобільності молоді та її впливу на людський потенціал регіону (див. п. 5) у жовтні-листопаді 2021 року було проведене соціологічне опитування молоді з міграційним досвідом у Львівській області (анкета наведена в додатку А).

Опитування здійснювались з використанням Google-форми³³ та програмного забезпечення SPSS.

Цільова група опитування – особи віком 18-35 років.

Кількість респондентів на момент аналізу отриманих відповідей – 191 особа.

Основні характеристики респондентів:

- вік – 44,5 % 30-35 років, 31,4 % 25-29 років, 24,1 % 18-24 роки;

- стать – 54,5 % жінки, 45,5 % чоловіки;

- сімейний стан – 51,8 % одружені, 48,2 % неодружені;

- наявність дітей – 56,5 % не мають дітей, 43,5 % мають;

- освіта – 71,7 % мають вищу освіту, 18,3 % професійну, 9,9 % базову середню.

Структурно-динамічні характеристики респондентів:

- загальна тривалість перебування за кордоном – 33,0 % п'ять і більше років, 29,3 % близько трьох років, 25,7 % до одного року, 7,9 % до одного місяця;

- частота міграції – 51,8 % один раз, 18,8 % один раз на декілька років, 15,2 % декілька разів на рік, 11,5 % у середньому один раз на рік, 2,6 % щомісяця;

- основні країни перебування – 34,3 % Польща, 12,0 % Німеччина, 6,8 % Франція, 6,3 % Італія, 4,2 % Чехія, 3,7 % Австрія та ін.;

- легальність працевлаштування – 53,9 % повністю офіційно, 16,2 % неофіційно, але з дотриманням усіх норм, 12,0 % офіційно, але з порушенням певних норм, 7,3 % неофіційно і з порушенням норм;

- характер праці – 44,0 % фізична різноманітна, 20,4 % розумова з прийняттям власних рішень, 15,2 % розумова виконавча, 9,9 % фізична важка, монотонна.

У ході опитування респонденти оцінювали як вплинула міграція на розвиток їх людського потенціалу та які активи у формі доходів і майна вона капіталізувала. Середні оцінки представлено на рис. 16.

Результати опитування щодо розвитку людського потенціалу показали, що міграційний досвід має негативний вплив на психічне і фізичне здоров'я молоді: частка молоді, яка негативно оцінила (на 1-2 бали) стан фізичного здоров'я до і після міграції зросла з 3,6 % до 8,4 %, коли частка тих, хто оцінив здоров'я в 4-5 балів знизилась з 72,9 % і 69,3 %; частка молоді, яка негативно оцінила стан психічного здоров'я у ході здобуття міграційного досвіду зросла з 10,2 % до

³³ Вплив міграції на молодь України / Google-анкета. URL: <https://forms.gle/SAaxD4WZ1oZqTgMv8>

18,1 %. На решту складових міграційний досвід впливає позитивно, особливо на розвиток інтелектуальної та освітньо-кваліфікаційної складових (рис. 17). Це означає, що умови міграції дозволяють молоді отримувати нові знання і навички, більш ефективно використовувати інтелектуальні можливості. У той же час виявлений інший деструктивний чинник, що знижує ймовірність рееміграції молоді: з відповідей респондентів лише 21,4 % переконані, що досвід міграції дозволяє в Україні працювати на кращих умовах та отримувати вищу заробітну плату, 28,6 % – що частково.

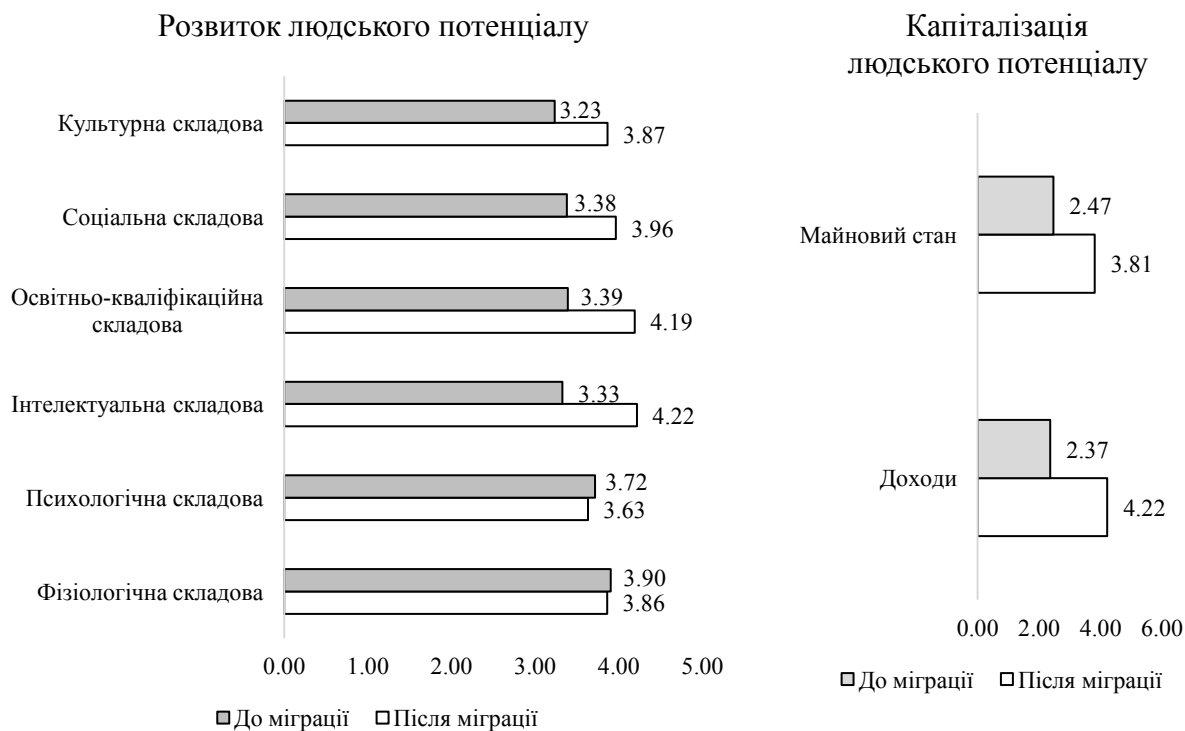

Рис. 16. Середні оцінки розвитку і капіталізації людського потенціалу молоді до і після міграції, бали

Примітка: оцінка здійснювалась від 1 (мінімальний) до 5 (максимальний) балів.

Джерело: за результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область

Міграція за результатами оцінювання створює можливості розширення соціальних контактів. Нові комунікаційні і транспортні технології послаблюють відчуття відстані з рідними. Окрім того, молодь часто мігрує осібно, ще не маючи сім'ї або ж усією сім'єю. Тому якщо раніше соціальна складова людського потенціалу знижувалась в умовах дистантних сімей, то для сучасної молоді дана проблема не є настільки актуальною. Більше того, 39 % респондентів обрали пріоритетну відповідь, що в них з'явилось багато знайомих не з України. Переважання знайомств з українцями за кордоном відзначило 16 % респондентів. Це означає, що соціальні контакти молоді за кордоном підвищують ризики безповоротної міграції. З іншого боку, за умов рееміграції та залучення міграційних доходів у бізнес-проекти в Україні такі мігранти мають

додаткові можливості співробітництва з іноземними партнерами. Набутий соціальний капітал у формі нових контактів може слугувати сильною стороною за умов залучення до інвестиційних процесів в Україні.

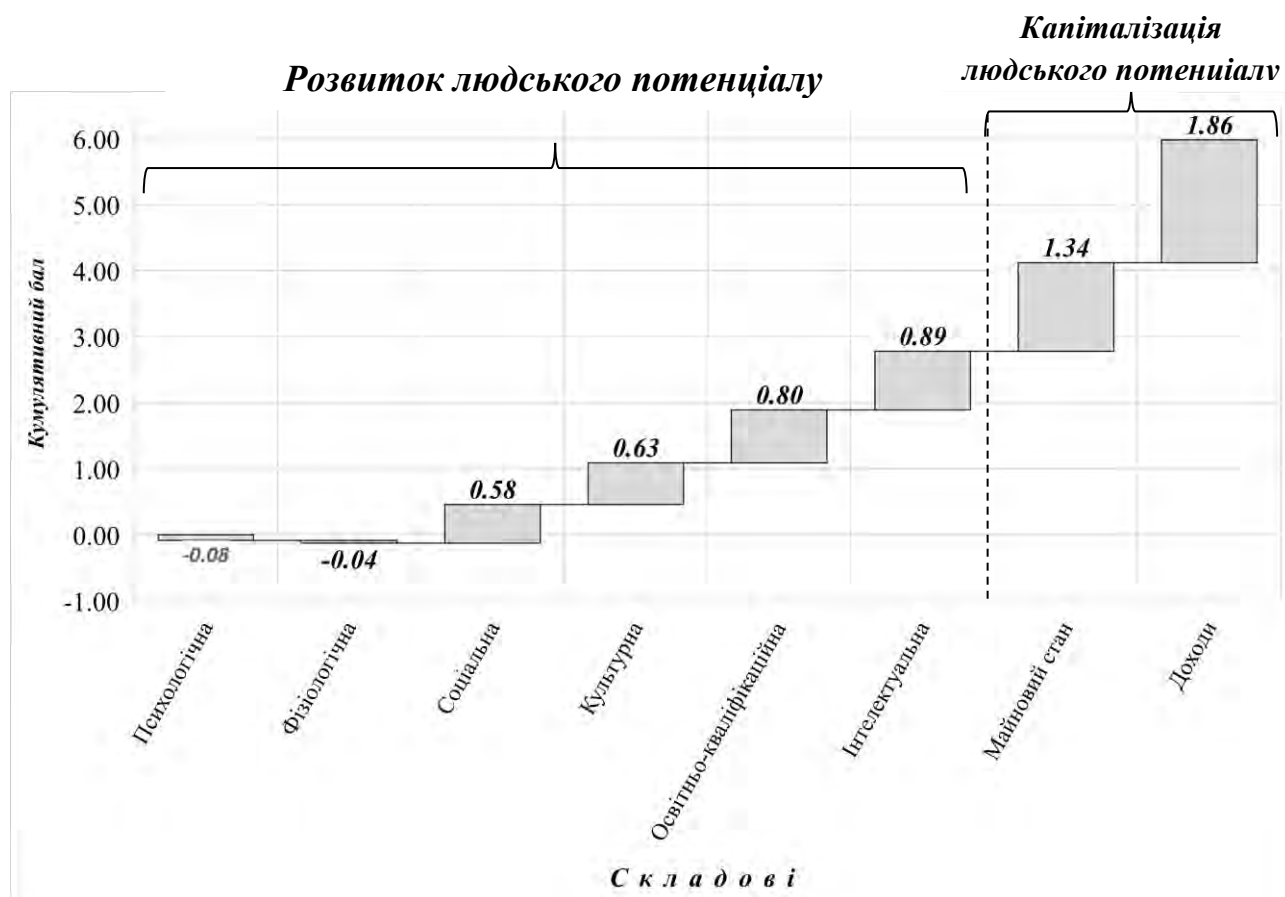

Рис. 17. Різниця в оцінках розвитку і капіталізації людського потенціалу молоді до і після міграції, бали³⁴

Примітка: оцінка здійснювалась від 1 (мінімальний) до 5 (максимальний) балів.

Примітка: шкала Y демонструє кумулятивний ефект розвитку і капіталізації людського потенціалу.

Джерело: за результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область

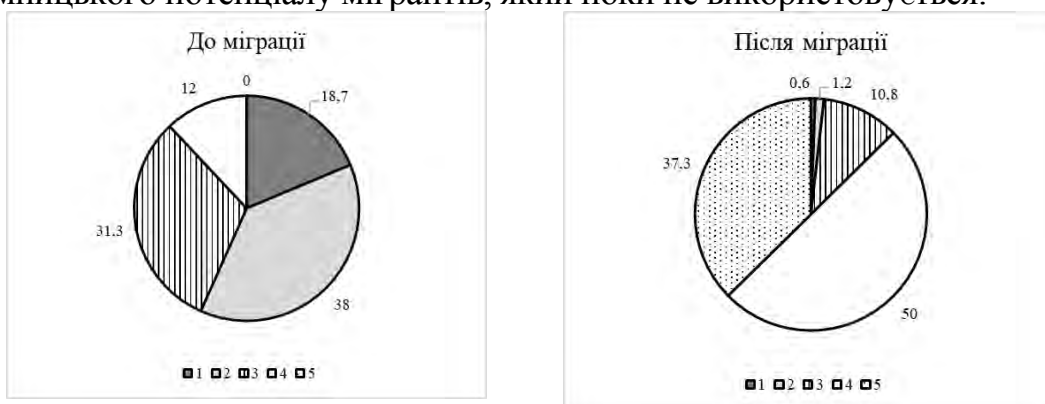
Що стосується капіталізації людського потенціалу, то значне зростання доходів та покращення майнового стану для молоді з міграційним досвідом є очікуваними. Рис. 18 деталізує структуру оцінок щодо капіталізації. Якщо до міграції 56,7 % респондентів оцінили свій рівень доходів на 1-2 бали, то після міграції – лише 1,8 %. Аналогічно, оцінювання майнового стану в 1-2 бали здійснили 50,6 % респондентів до міграції і 9,0 % – після.

Відповіді на суміжні запитання підтверджують, що основним мотивом міграції залишається матеріальний. Міграція поки не сприймається як можливість кращого працевлаштування на батьківщині.

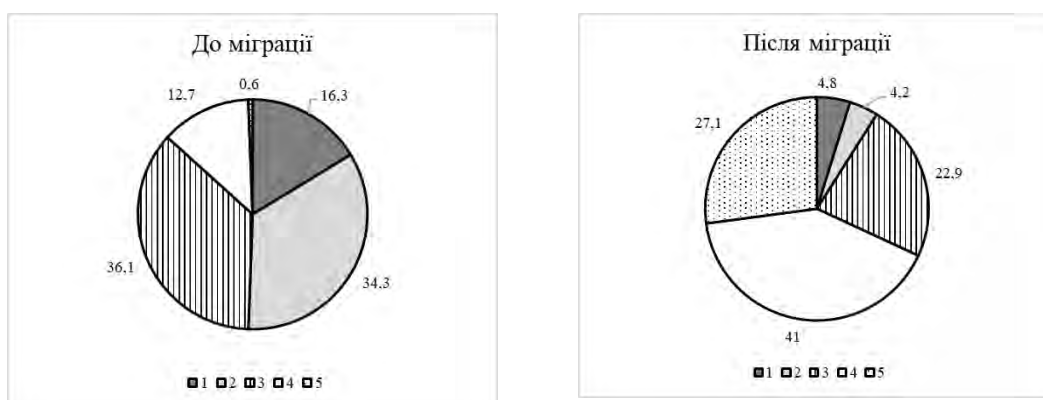
³⁴ За результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область.

Також залишається високою частка осіб, які не планують зараховувати свій міграційний досвід до страхового стажу для пенсійного забезпечення в Україні: з результатів опитування лише 8,9 % респондентів налаштовані подавати свій страховий стаж, отриманий за кордоном, у Пенсійний фонд України, оскільки вважають це своїм правом, ще 21,4 % планує, але не знає як це робиться.

Основним виявленим деструктивним чинником є те, що майже 40 % респондентів не планує повертатись в Україну. 42,5 % респондентів не готові інвестувати міграційні доходи в Україні або не визначені щодо цього питання. Це надзвичайно високий показник, що підтверджує пасивну державну і регіональну політику інтеграції міграційного капіталу. Готовність інвестувати міграційні кошти у нерухомість та купівлю інших цінних товарів виявили 37,5 % опитаної молоді. 28,5 % зазначили, що готові інвестувати в свій бізнес, 8,5 % – у бізнес родичів, друзів, знайомих. Тобто спостерігається певна поляризація думок від абсолютної неготовності витратити міграційні доходи в Україні до збереження підприємницького потенціалу мігрантів, який поки не використовується.

а) Доходи

б) Майновий стан

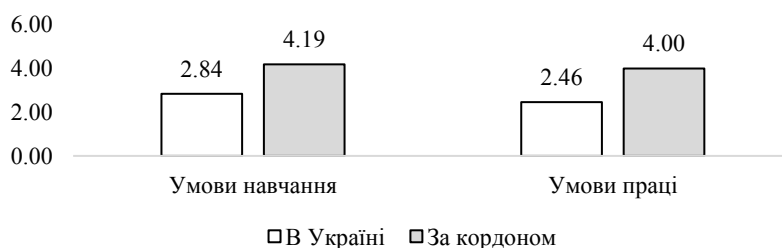
Рис. 18. Структура відповідей щодо оцінювання у балах зміни рівня доходів і майнового стану молоді до і після міграції, %

Примітка: оцінка здійснювалась від 1 (мінімальний) до 5 (максимальний) балів.

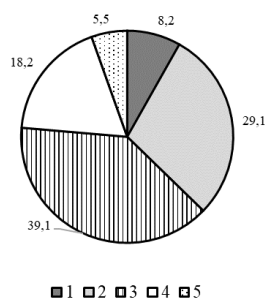
Джерело: за результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область

Головною проблемою регулювання міграції молоді є надмірні розриви в оцінці респондентами умов праці і навчання в Україні і за кордоном. Найгірше, що між Україною та розвинутими європейськими державами поглиблюється соціально-економічна поляризація, особливо що стосується рівня оплати праці³⁵.

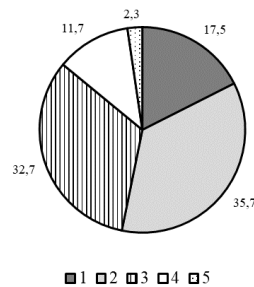
Рис. 19 показує, що умови навчання в Україні респонденти-молодь оцінили лише на 2,84 бали, коли за кордоном – на 4,19 бали. Оцінка умов праці в Україні – 2,46, за кордоном – 4,0 бали (з максимальних 5 балів). Такі розриви певною мірою обумовлені суб'єктивним сприйняттям мігрантами можливостями розвитку в Україні. Опитана молодь вже прийняла (приймала) рішення про міграцію. Проте велика різниця в оцінках віддзеркалює загальне сприйняття населенням України можливостей життєдіяльності і розвитку за кордоном. Вдало підмітила Е. Лібанова, що в «українців сформувалася мода на життя і навчання за кордоном»³⁶. Що найгірше, батьки, які беруть активну участь в життєвій стратегії дітей на етапі дорослішання та прийняття рішення про місце і спеціалізацію навчання, часто самі обирають закордоння, сприяють вивченню іноземних мов та готові оплачувати дороговартісне навчання і проживання в іншій державі.

а) середні оцінки умов навчання і праці, бали

б) структура оцінок щодо умов навчання, %

в) структура оцінок щодо умов праці, %

Рис. 19. Умови навчання і праці в Україні і за кордоном в оцінках молоді

Примітка: оцінка здійснювалась від 1 (мінімальний) до 5 (максимальний) балів.

Джерело: за результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область

³⁵ Bil M., Bachynska M. Cross-border socio-economic polarization as a factor of migration of Ukraine. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-23-10.

³⁶ В українців сформувалася мода на життя і навчання за кордоном – Лібанова (16.09.2021) : УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3317019-v-ukrainciv-sformuvalasa-moda-na-zitta-i-navcanna-za-kordonom-libanova.html>

Такі тенденції трансформують проблему зростаючої освітньої еміграції в ціннісно-поведінкову площину. Її подальше вирішення буде потребувати значно більших зусиль з боку органів влади та закладів освіти, щоб стабілізувати потенціал освітньої еміграції молоді України, особливо з прикордонних регіонів.

Різниця в оцінці умов навчання спонукає подальше зростання освітньої міграції з Карпатського регіону, що посилює формування потужних освітніх мереж з позитивним досвідом навчання молоді за кордоном. У конкурентних умовах освітня міграція (як і академічна мобільність) має сприяти розширенню культурних горизонтів³⁷. Натомість для української молоді часто це можливість подальшого працевлаштування за кордоном, а для України – безповоротні втрати людського потенціалу.

У табл. 6 узагальнено основні проблеми впливу міграції молоді на розвиток і капіталізацію людського потенціалу, визначаючи пріоритети регулювання міграційної мобільності молоді з врахуванням регіональної специфіки.

Таблиця 6

Основні проблеми впливу міграції молоді
на розвиток і капіталізацію людського потенціалу регіону

Першочергові проблеми до вирішення	
Проблема низьких рееміграційних намірів молоді (близько 40 % не планує повертатись)	Невикористаний підприємницький потенціал молоді з міграційним досвідом (37 % готові інвестувати в бізнес)
Проблема слабого впливу міграції на цінність власної праці (лише 50 % вважає, що досвід міграції дозволяє в Україні працювати на кращих умовах та отримувати вищу заробітну плату)	Низька схильність молоді (близько 30 %) до віднесення міграційного стажу до соціального страхового стажу для подальшого пенсійного забезпечення
Проблеми, вирішення яких потребують стратегічного підходу	
Проблема надмірних розривів в оцінках молоді щодо умов навчання і праці в Україні і за кордоном	Проблема незгодженості наслідків міграції молоді в особистісному і регіональному вимірах (розвиток і капіталізація людського потенціалу особи-мігранта vs втрати людського потенціалу регіону походження)

Джерело: за результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область

У цілому результати оцінювання впливу міграції на розвиток і капіталізацію людського потенціалу підтверджують позитивні наслідки на особистісному рівні. Проте вплив міграції молоді на регіон походження і державу загалом є негативним, особливо у випадку безповоротності міграції та неефективному використанні здобутих міграційних активів (знань, досвіду, фінансів) після повернення на батьківщину.

³⁷ Лібанова Е. М. (ред.). Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти: монографія. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с., с 182.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Молодість була б кращим часом, якби прийшла трохи пізніше в житті.

Чарлі Чаплін

Побачене молоддю життя – це нескінченно довге майбутнє, побачене від старого – дуже коротке минуле.

Артур Шопенгауер

Міграція є правом сучасної людини. Тому в основі регулювання міграційної мобільності має бути розуміння її наслідків для держави, суспільства, людини. Оцінювання впливу міграції на розвиток і капіталізацію людського потенціалу розкриває проблему дослідження – забезпечення позитивних міграційних наслідків на особистісному і регіональному рівнях. Оскільки найбільш мобільною соціально-демографічною категорією населення є молодь, то регулювання її міграційної мобільності потребує інноваційних підходів.

Необхідність регулювання міграційної мобільності молоді є особливо актуальною для прикордонного Карпатського регіону України. Це зумовлено, по-перше, високим міграційним потенціалом його населення. Згідно з соціологічними дослідженнями потенціал міграції молоді в областях західного прикордоння є значно вищим за середньоукраїнські значення – від 40 % до 70 % молоді виявляє намір і готовність виїзду за кордон на тимчасових чи постійних засадах. По-друге, для регіону характерне стрімке зростання обсягів освітньої, трудової і стаціонарної міграції молоді. За останні роки за різними оцінками обсяги зовнішньої міграції населення з регіону зросли втричі.

Інтенсивність трудової еміграції в Карпатському регіоні є вищою в 10 разів за середньодержавне значення і продовжує підвищуватись: двократне зростання за період 2011-2019 років (з 36 до 70 випадків вибуття у розрахунку на 100 тис. населення).

Зростаюча міграція молоді Карпатського регіону посилюється високим рівнем міграційної мобільності населення регіону загалом:

- на Карпатський регіон припадає близько 50 % мігрантів з України (Львівська область – 17,0 %, Закарпатська область – 16,0 %, Івано-Франківська область – 11,0 %, Чернівецька область – 7,5 %);

- обсяги освітньої міграції молоді за період 2000-2018 років збільшилися у понад 4 рази;

- у динаміці стаціонарної міграції (за показниками кількості вибулих осіб) у віковій структурі мігрантів частка осіб у віці 15-34 роки зросла з 48,7 % у 2010 році до 57,3 % у 2020 році.

Зростаюча міграційна мобільність молоді призводить до виникнення низки ризиків для регіону:

- міграція молоді поглиблює депопуляційні процеси. Аналіз демографічної ситуації в областях Карпатського регіону за період 2010-2020 років вказує на негативні демографічні тенденції: чисельність молоді скоротилась на 16,3 %; частка молоді у населенні знизилась з 30,8 % до 26,1 %; кількість народжених дітей матерями у віці до 34 років скоротилась на 30,8 %; коефіцієнт шлюбності молоді зменшився на 29 %;

- зростаюча міграція молоді без проактивної державної політики призводить до безповоротних втрат людського потенціалу: за результатами соціологічного дослідження молоді з міграційним досвідом на прикладі Львівської області майже 40 % не планує повертатись в Україну.

Для усунення виявлених проблем міграційної мобільності молоді Карпатського регіону необхідно якнайшвидше реалізувати низку заходів за визначеними напрямками:

1. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграції молоді (основа для всіх подальших дій) та подальше здійснення комплексного моніторингу міграційної мобільності молоді (оцінка потенціалу і міграції);

2. Здійснення системної інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо прав мігрантів, створення при Державній міграційній службі України інформаційних центрів для консультування, юридичного супроводу з питань трудової та освітньої міграції;

3. Забезпечення прозорості діяльності посередників на ринку міграційних послуг та подальша повна легалізація надання міграційних послуг високої якості;

4. Стимулювання рееміграції молоді шляхом проведення конкурсів бізнес-проектів та проектів соціального підприємництва для освітніх і трудових мігрантів; подальша розробка і реалізація регіональних програм освітньої рееміграції та регіональних інвестиційних програм для молоді з міграційним досвідом;

5. Створення українських закладів освіти за кордоном з метою збереження осередків української діаспори.

Для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграції молоді, що є першочерговим завданням регулювання міграційної мобільності, актуальними є заходи:

1. Формування комплексної і валідної статистичної бази структурно-динамічних характеристик зовнішньої міграції населення регіону:

- розширення повноважень регіональних відділень міграційної і статистичної служб щодо збору «дзеркальних даних» основних країн-реципієнтів;

- запровадження нових форм звітності (облікових листків) для регіональних управлінь Державної прикордонної служби України щодо мети перетину кордону та тривалості перебування мігрантів за кордоном;

- розширення співпраці у сфері обміну інформацією про кількість виїздів за кордон на тривалий період часу між регіональними відділеннями міграційної і

статистичної служб з метою формування реєстру поточних трудових та освітніх мігрантів;

- здійснення альтернативного моделювання обсягів зовнішніх міграційних потоків і можливих наслідків інтенсифікації трудової міграції для економічної безпеки та сталого соціально-економічного розвитку регіону. Реалізація цього заходу вимагає залучення фахівців з науково-дослідних структур задля проведення економетричних досліджень.

2. Формування моніторингу міграційної мобільності задля забезпечення надійних і комплексних даних щодо міграції з відповідним організаційно-інституційним забезпеченням, що є однією з вимог Плану дій з лібералізації візового режиму, наданому Україні ЄС.

3. Створення загальнонаціональних і регіональних реєстрів громадян, іноземців та емігрантів (за досвідом країн ЄС), в яких дані агрегуються у бази за ознаками статевовікових особливостей, сімейного статусу, освітнього рівня, зайнятості, доходів, територій походження мігрантів, їх розселення тощо.

4. Організація збору статистики освітньої міграції. Наразі Міністерство освіти і науки України обліковує інформацію лише щодо освітніх іммігрантів. Таку ж практику слід поширити на освітніх емігрантів.

5. Проведення лонгітюдних регіональних вибіркових обстежень молоді на предмет їх добробуту, зайнятості, потенціалу міграції (за основу можна взяти методологію опитування «Молодь України» Міністерства молоді та спорту України).

6. Налагодження міжвідомчої співпраці щодо обміну, перевірки та доповнення статистичних даних між головними управліннями статистики областей Карпатського регіону з територіальними управліннями Державної міграційної служби України та Державної прикордонної служби України.

7. Створення аналітичних центрів у підпорядкуванні територіальних управлінь Державної прикордонної служби України, основним завданням яких має стати формування статистичних баз даних щодо обсягів перетину кордону українцями та іноземцями за різними ознаками – статевовіковими, метою поїздки (наразі практика реєстрації конкретних причин виїзду громадян за кордон відсутня, що унеможливорює облік трудової й освітньої міграції), тривалістю, регіоном походження та призначення.

8. Задля широкого представлення і поширення міграційних даних та забезпечення швидкого доступу до них видання міжвідомчих статистичних збірників під керівництвом Державної служби статистики України «Міграція населення», «Іноземне населення в Україні», де б публікувалася інформація державних статистичних служб, адміністративні дані про міграцію населення, отримані від прикордонної та міграційної служб.

Карпатський регіон, який характеризується найвищим рівнем міграційної мобільності молоді в Україні, повинен стати пілотним для впровадження запропонованих практик з удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграції для інших регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В українців сформувалася мода на життя і навчання за кордоном – Лібанова (16.09.2021) : УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3317019-v-ukrainciv-sformuvalasa-moda-na-zitta-i-navcanna-za-kordonom-libanova.html>
2. Варга Н. І., Медіна Т. Міграційні орієнтації випускників шкіл національних меншин пограничних регіонів Чернівецької та Закарпатської областей (за результатами фокус-груп). URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewj7sP-lvv7yAhWErYsKHVxtBbAQFno-ECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fdspace.uzhnu.edu.ua%2Fjspui%2Fhandle%2Flib%2F35382&usg=AOvVaw3rpkk68N73GPT2rQp3U0tP>
3. Вплив міграції на молодь України / Google-анкета. URL: <https://forms.gle/SAaxD4WZ1oZqTgMv8>
4. Гнатюк О. Т. Освітня міграція з України: сучасні тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 33. С. 85-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2018_33_13
5. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>
6. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>
7. Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>
8. Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>
9. Гринькевич О. С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 254-264.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Западнюк С. О. Міграції населення України: внутрішньорегіональний вимір. *Український географічний журнал*. 2012. № 2(78). С. 28-33.
12. Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова / І. Ключковська, Ю. Марусик, О. П'ятковська. Львів, 2014. 107 с. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/03/zvitpj.pdf>
13. Ключковська І., П'ятковська О. Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ»). Львів, 2017. 30 с.
14. Лібанова Е. М. (ред.). Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти: монографія. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

15. Майданік І. П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 176 с.
16. Миграция и безопасность в России / В. В. Сूपян, Г. С. Витковская, С. А. Панарин и др. М. : Интердиалект, 2000. 341 с.
17. Міграційна активність населення Карпатського регіону України: тенденції, загрози, методи регулювання: наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів. 2020. 128 с.
18. Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України (результати соціологічного дослідження): науково-аналітичне видання / за ред. Васильціва Т. Г., Риндзак О. Т., Махонюка О. В. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів. 2020. 60 с.
19. План дій з лібералізації візового режиму / Міжнародна організація з міграції. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/action-plan-on-visa-liberalisation.html>
20. План дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18.06.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_956#Text
21. Про затвердження Плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 602-р від 29 серпня 2018 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20182021-roki-shchodo->
22. Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України № 622/2011 від 30 травня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>
23. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року. Указ Президента України № 94/2021 від 12.03.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
24. Про основні засади молодіжної політики. Закон України № 1414-IX від 27.04.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
25. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р від 12 липня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
26. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2011. 528 с.
27. Риндзак О. Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 72-81.
28. Риндзак О. Т., Бідак В. Я. Мотивація міграційної активності молоді Карпатського регіону України. *Соціально-економічні проблеми сучасного*

періоду України: зб. наук. пр. 2020. Вип. 3(143). С. 26-31. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-3-4>.

29. Рюль В. О. Мобільність та міграційні настрої студентської молоді на пограниччі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2(41). С. 226-230.

30. Семів Л. К. Сучасні проблеми людського капіталу у вимірі трудової міграції та рееміграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 3. С. 67-70.

31. Соціологічні дослідження / Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzhen/sociologichni-doslidzhennya>

32. Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення України», 2008, 2012, 2017 роки / Ринок праці / Публікації / Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

33. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18.06.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text

34. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року / Дослідження CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/>

35. Хомра О. У., Русанова Т. Є. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії. *Стратегічна панорама*. 2009. № 1. С. 73-79.

36. Ausländische Bevölkerung – Fachserie 1 Reihe 2. URL: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

37. Bil M., Bachynska M. Cross-border socio-economic polarization as a factor of migration of Ukraine. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-23-10.

38. Mulska O., Levytska O., Zaychenko V., Vasylytsiv T., Piyash O. Pull environment of migration in the EU countries: Migration vector from Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. № 19(4). P. 283-300. DOI: 10.21511/ppm.19(4).2021.23.

39. Report from the commission to the council and the european parliament. Sixth Progress Report on the Implementation by Ukraine of the Action Plan on Visa Liberalisation. URL: [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2015\)905&lang=uk](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2015)905&lang=uk)

Анкета для соціологічного опитування молоді з міграційним досвідом

АНКЕТА

Шановний добродію/добродійко!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке проводять науковці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» з метою вивчення міграційного досвіду молоді та визначення впливу міграції на її подальше життя.

Анкета є анонімною, результати будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому просимо відверто відповідати на запитання.

1. Чи Ви коли-небудь мігрували за кордон (не беручи до уваги туристичних поїздок, відпочинку, відвідин родичів чи друзів)?

- а) так;
- б) ні.

2. Вкажіть тип поселення в Україні, де Ви проживаєте зараз або проживали до міграції:

- а) обласний центр – м. Львів;
- б) місто Львівської області;
- в) село, селище Львівської області;
- г) інше _____

3. Вкажіть основну країну Вашої міграції за кордон:

- а) Польща;
- б) Німеччина;
- в) Італія;
- г) Чехія;
- д) інше _____

4. Чи перебуваєте Ви за кордоном досі та що плануєте робити далі?

- а) так, працюю за кордоном і не планую повертатись в Україну;
- б) так, навчаюсь за кордоном і не планую повертатись в Україну;
- в) так, працюю за кордоном, але планую повертатись в Україну;
- г) так, навчаюсь за кордоном, але планую повертатись в Україну;
- д) ні, перебуваю в Україні, але планую попрацювати за кордоном якийсь час;
- е) ні, перебуваю в Україні, але планую повчитися за кордоном якийсь час;
- є) ні, перебуваю в Україні, але планую емігрувати назавжди найближчим часом;
- ж) ні, перебуваю в Україні, планую тут навчатись, працювати, жити, а міграція за кордон лише цікавить як туристична або інша короткострокова (відвідини родичів, закупівельна, ділова, лікувальна тощо).

5. Як часто Ви мігрували/мігруєте?

- а) поки один раз;
- б) один раз на декілька років;
- в) у середньому один раз на рік;
- г) декілька разів на рік;
- д) щомісяця.

6. Скільки приблизно часу Ви перебували за кордоном загалом (порахуйте за всі поїздки лише з метою праці чи навчання)?

- а) до 1 місяця;
- б) до 1 року;
- в) близько 3-х років;
- г) 5 і більше років;
- д) важко відповісти.

7. Якщо Ви були/є працевлаштовані за кордоном, то якою була Ваша праця?

- а) фізичною, важкою, монотонною;
- б) фізичною, але різноманітною;
- в) розумовою, але більше технічною;
- г) розумовою і такою, що вимагала прийняття власних рішень;
- д) не маю досвіду працевлаштування за кордоном.

8. Чи були Ви працевлаштовані офіційно?

- а) так, повністю;
- б) так, але деякі норми праці порушувались (право на відпустку, кількість робочих годин, рівень оплати праці та ін.);
- в) ні, праця була неофіційна, але всі норми праці були дотримані;
- г) ні, праця була неофіційна і умови праці були з порушенням норм;
- д) не маю досвіду працевлаштування за кордоном.

9. Чи будете Ви подавати свій страховий стаж, який отримали за кордоном, у Пенсійний фонд України?

- а) так, це моє право;
- б) так, але ще не знаю як це робиться;
- в) ні, оскільки на це треба багато зусиль;
- г) ні, не бачу сенсу;
- д) ні, працевлаштування було неофіційне;
- е) не маю страхового стажу за кордоном.

10. Якщо Ви навчались за кордоном, то оцініть умови навчання в Україні і за кордоном (рівень викладання, обладнання аудиторій, контроль знань), де 1 – найгірша оцінка, 5 – найвища. Якщо Ви не навчались, то пропустіть це питання.

	1	2	3	4	5
<i>В Україні</i>					
<i>За кордоном</i>					

11. Якщо Ви працювали за кордоном, то оцініть умови праці в Україні і за кордоном (рівень оплати праці, кількість робочих годин, безпека на робочому місці), де 1 – найгірша оцінка, 5 – найвища. Якщо Ви не працювали, то пропустіть це питання.

	1	2	3	4	5
<i>В Україні</i>					
<i>За кордоном</i>					

12. Як вплинула міграція на Ваше здоров'я? Оцініть стан Вашого фізичного здоров'я до і після/під час міграції, де 1 – найгірший стан, 5 – найкращий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

13. Як вплинула міграція на Ваш емоційний стан (тривожність, переживання, стрес)? Оцініть свій психологічний стан до і після/під час міграції, де 1 – найгірший стан, 5 – найкращий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

14. Як вплинула міграція на Ваші психологічні якості – стресостійкість, організованість, комунікабельність, лідерство і т. д.? Оцініть рівень свого розвитку як особистості до виїзду і після/під час міграції, де 1 – найнижчий рівень, 5 – найвищий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

15. Як вплинула міграція на Вашу освіту (рівень, кваліфікацію)? Оцініть рівень Вашої освіти до виїзду і після/під час міграції, де 1 – найнижчий рівень, 5 – найвищий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

16. Як вплинула міграція на Ваші знання і навички? Оцініть рівень Ваших знань, досвіду до і після/під час міграції, де 1 – найнижчий рівень, 5 – найвищий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

17. Як вплинула міграція на Ваші доходи? Оцініть рівень Ваших доходів до і після/під час міграції, де 1 – найнижчий рівень, 5 – найвищий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

18. Як вплинула міграція на Ваш майновий стан, зокрема чи завдяки доходам від міграції Ви придбали нове житло або зробили ремонт у житлі, яке вже мали, можливо придбали автомобіль чи інші цінні речі? Оцініть рівень Вашого майнового стану до і після/під час міграції, де 1 – найгірший, 5 – найкращий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

19. Як вплинула міграція на Ваш спосіб життя – відпочинок, відвідування кіно, театру, спортзалу, церкви і т. д.? Оцініть задоволення Вашим життям до і після/під час міграції, де 1 – найгірша оцінка, 5 – найвища.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

20. Як вплинула міграція на Ваш соціальний статус – відчуття поваги й власної гідності, значення в суспільстві? Оцініть зміну Вашого соціального статусу до і після/під час міграції, де 1 – найнижчий, 5 – найвищий.

	1	2	3	4	5
<i>До міграції</i>					
<i>Після міграції</i>					

21. Чи вдалось Вам під час міграції познайомитись з новими людьми, здобути нових друзів?
- а) так, з'явилося багато знайомих не з України;
 - б) так, але в основному це нові знайомі з України;
 - в) так, з'явилося багато нових знайомих, але втрачено багато друзів і знайомих в Україні;
 - г) так, є нові знайомства, але не багато;
 - д) ні, мало з ким виходило спілкуватись.
22. Чи вважаєте Ви, що досвід міграції дозволяє Вам в Україні працювати на кращих умовах та отримувати вищу заробітну плату?
- а) так, однозначно;
 - б) так, частково;
 - в) ні;
 - г) важко відповісти;
 - д) не маю досвіду працевлаштування за кордоном.
23. Чи готові Ви зароблені міграційні кошти інвестувати в Україні?
- а) так, у свій бізнес;
 - б) так, у бізнес сім'ї, родичів, друзів, знайомих;
 - в) так, купити нерухомість, інші цінні речі;
 - г) так, оплатити власне навчання чи навчання членів сім'ї;
 - д) так, у громадські, соціальні проекти;
 - е) ні;
 - є) важко відповісти.
24. Вкажіть, будь ласка, Ваш вік:
- а) 18-24 роки;
 - б) 25-29 років;
 - в) 30-35 років;
 - г) 35 і більше років.
25. Вкажіть Вашу стать:
- а) чол.;
 - б) жін.
26. Вкажіть Ваш сімейний стан:
- а) неодружений/незаміжня;
 - б) в офіційно зареєстрованому шлюбі;
 - в) живемо разом, але без реєстрації;
 - г) розлучений(а);
 - д) удівець/удова.
27. Чи маєте Ви дітей?
- а) так;
 - б) ні.
28. Вкажіть рівень Вашої освіти:
- а) повна чи базова середня освіта;
 - б) професійно-технічна освіта;
 - в) вища освіта.

Щиро вдячні за Ваш час і відповіді!

Структура відповідей респондентів за питаннями оцінювання розвитку і капіталізації людського потенціалу³⁸

Бали	Вплив міграції на фізичне здоров'я		Вплив міграції на емоційний стан		Вплив міграції на психологічні якості		Вплив міграції на знання і навички		Вплив міграції на освіту	
	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %
1	1,2	1,8	2,4	4,2	2,4	4,2	1,2	0,0	1,2	1,8
2	2,4	6,6	7,8	13,9	7,8	13,9	13,9	0,0	13,9	1,8
3	23,5	22,3	22,9	19,9	22,9	19,9	47,0	7,8	39,8	15,7
4	50,6	42,2	49,4	38,6	49,4	38,6	32,5	44,0	34,9	36,7
5	22,3	27,1	17,5	23,5	17,5	23,5	5,4	48,2	10,2	44,0
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Бали	Вплив міграції на соціальний статус		Вплив міграції на спосіб життя		Вплив міграції на доходи		Вплив міграції на майновий стан	
	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %	До міграції, %	Після міграції, %
1	3,0	0,0	5,4	2,4	18,7	0,6	16,3	4,8
2	13,9	4,2	16,9	8,4	38,0	1,2	34,3	4,2
3	35,5	23,5	33,7	18,1	31,3	10,8	36,1	22,9
4	37,3	44,0	36,7	42,2	12,0	50,0	12,7	41,0
5	10,2	28,3	7,2	28,9	0,0	37,3	0,6	27,1
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

³⁸ За результатами соціологічного обстеження молоді з міграційним досвідом, жовтень-листопад 2021 року, Львівська область.

Наукове видання

Біль М. М., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Махонюк О. В., Карп'як М. О.

**Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді
на людський потенціал Карпатського регіону**

Комп'ютерний макет
Біль М.М.

Оригінал-макету виготовлено в ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України»
79026, Львів, вул. Козельницька, 4.

Ум.-друк. арк. 3,9.